

T.C.

BARTIN ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

BÖLGESEL KALKINMA İKTİSADI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TR81 BÖLGESİ REKABET GÜCÜNÜN AÇIKLANMIŞ
KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜK ENDEKSİ İLE ANALİZİ**

HATİCE PAPAĞÇI

DANIŞMAN

DOÇ. DR. HAVANUR ERGÜN TATAR

BARTIN-2024

T.C.

BARTIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
BÖLGESEL KALKINMA İKTİSADI ANABİLİM DALI

TR81 BÖLGESİ REKABET GÜCÜNÜN AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI
ÜSTÜNLÜK ENDEKSİ İLE ANALİZİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hatice PAPAĞCI

JÜRİ ÜYELERİ

Danışman : Doç. Dr. Havanur ERGÜN TATAR
Üye : Doç. Dr. Ramazan ARSLAN
Üye : Doç. Dr. Ahmet KAMACI

BARTIN-2024

BEYANNAME

Bartın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre Doç. Dr. Havanur ERGÜN TATAR danışmanlığında hazırlamış olduğum “TR81 BÖLGESİ REKABET GÜCÜNÜN AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜK ENDEKSİ İLE ANALİZİ” başlıklı yüksek lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

13.06.2024

Hatice PAPAĞCI

ÖN SÖZ

Çalışmamda bana destek olan, yol gösteren, her daim yanımda olan, bilgi ve birikimlerini benimle paylaşan sevgili danışmanım sayın Doç. Dr. Havanur ERGÜN TATAR'a sonsuz teşekkür ederim.

Ayrıca, yüksek lisansa başlamamda büyük desteği olan sevgili eşim Hakan PAPAĞÇI'ya, hayatım boyunca okumamız için büyük emek veren annem Süreyya BARAK'a, kardeşlerim Meyra, Medine ve Yahya'ya, tez süresince yanıma olan dostum Gamze SARI'ya çok teşekkür ederim.

Çalışmamı sevgili kızıma ve yeni doğacak bebeğime armağan ediyorum.

Hatice PAPAĞÇI

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

TR81 BÖLGESİ REKABET GÜCÜNÜN AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜK ENDEKSİ İLE ANALİZİ

Hatice PAPAĞÇI

Bartın Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Bölgesel Kalkınma İktisadı Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Havanur ERGÜN TATAR

Bartın-2024, sayfa: 75

Ülkelerin küresel ekonomide rekabet gücünü arttırmasına yönelik çalışmalar giderek yaygınlaşmaktadır. Rekabetin artmasıyla birlikte ülkeler, bölgeler arasındaki farklılığı da ortadan kaldırmaya yönelik politikalar izlemişlerdir. Bölgelerin kalkınmasıyla, ihracat potansiyelleri artacak ve ekonomiye olumlu katkı sağlanacaktır. Bölge bazlı yapılan bu çalışmanın amacı, hangi sektörlerin rekabet gücüne katkı sağlayacağını analiz etmektir.

Çalışmada İBBS Düzey 2 bölgesinde yer alan TR81 bölgesine ait sektörlerin rekabet gücü analizi yapılmıştır. Sektörler, il ve bölge sınıflamasına göre dış ticaret içeriğinden ISIC Rev3-Düzey1 (1 digit) seçeneğinden seçilmiştir. 2002-2022 yıllarını kapsayan ihracat verileri kullanılarak Balassa'nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) endeksinden faydalanılmıştır. Ayrıca 2022 yılı için İBBS Düzey 2 (26 alt bölge) bölgesinde yer alan tüm bölgelerin, ele alınan sektörler bazında rekabet gücü analizi yapılmıştır.

Analiz sonuçlarına bakıldığında; TR81 bölgesi tarım ve ormancılık sektöründe 2005-2006 yıllarında rekabet gücünün orta düzeyde olduğu görülmektedir. Balıkçılık sektöründe rekabet gücünün 2002 yılında güçlü olduğu, 2010-2012 yıllarında ise orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Madencilik ve taşocakçılığı sektöründe ise 2002 ve 2008 yıllarında orta düzeyde rekabet gücünün olduğu görülmektedir.

İBBS bölgeleri ile yapılan analizde, tarım ve ormancılık sektöründe TR61, TR62, TR90, TRB2, TRC2 ve TRC3 bölgelerinin güçlü rekabet gücüne sahip olduğu tespit edilmiştir. Balıkçılık sektöründe, TR31, TR32 ve TR90 bölgeleri güçlü rekabet gücüne sahip olduğu görülmektedir. Madencilik ve taşocakçılığı sektöründe, TR51, TR61, TR82, TR90, TRB1, TRB2 ve TRC2 bölgelerinin güçlü rekabet gücüne sahip olduğu analiz edilmiştir. İmalat sanayi sektöründe bölgelerin rekabet gücünün olmadığı tespit edilmiştir.

Elektrik, gaz ve su sektöründe, TRC1 bölgesinin orta düzeyde rekabet gücünün olduğu tespit edilmiştir. Toptan ve perakende ticaret sektöründe TR82, TRB2 ve TRC3 bölgeleri güçlü rekabet gücüne sahip olduğu görülmektedir. Gayrimenkul, kiralama ve iş faaliyetleri sektöründe, TR51 bölgesi güçlü rekabet gücüne sahipken, diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler sektöründe TR51 bölgesi orta düzeyde rekabet gücüne sahip olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük (AKÜ), Balassa endeksi, rekabet gücü, TR81 bölgesi.

ABSTRACT

M.Sc. Thesis

ANALYSIS OF THE COMPETITIVENESS OF THE TR81 REGION WITH THE ANNOUNCED COMPARATIVE ADVANTAGE INDEX

Hatice PAPAĞI

Bartın University

Graduate School

Department of Regional Development Economics

Thesis Advisor: Assoc. Prof. Dr. Havanur ERGÜN TATAR

Bartın-2024, pp: 75

Efforts to increase the competitiveness of countries in the global economy are becoming increasingly widespread. With the increase in competition, countries have followed policies to eliminate the differences between regions. With the development of the regions, their export potential will increase and a positive contribution will be made to the economy. The aim of this region-based study is to analyze which sectors will contribute to competitiveness.

In our study, the competitiveness analysis of the sectors belonging to the TR81 region, located in the NUTS Level 2 Region, is conducted. Sectors are selected from the ISIC Rev3-Level1 (1 digit) option from the foreign trade content according to provincial and regional classification. Balassa's Revealed Comparative Advantages (RCA) index is used using export data covering the years 2002-2022. In addition, for 2022, a competitiveness analysis of all regions in the NUTS Level 2 (26 sub-regions) region is conducted on the basis of the sectors considered.

Looking at the analysis results, it can be seen that the competitiveness in the agriculture and forestry sector of the TR81 region was at a medium level in 2005-2006. It is determined that the competitiveness in the fishing sector was strong in 2002, and that it was at a medium

level in 2010-2012. It is observed that there was a medium level of competitiveness in the mining and quarrying sector in 2002 and 2008.

In the analysis made with NUTS regions, it is determined that TR61, TR62, TR90, TRB2, TRC2 and TRC3 regions have strong competitiveness in the agriculture and forestry sector. In the fishing sector, TR31, TR32 and TR90 regions appear to have strong competitiveness. In the mining and quarrying sector, it has been analyzed that TR51, TR61, TR82, TR90, TRB1, TRB2 and TRC2 regions have strong competitiveness. It has been determined that the regions do not have competitive power in the manufacturing industry sector.

In the electricity, gas and water sector, it has been determined that the TRC1 region has a medium level of competitiveness. TR82, TRB2 and TRC3 regions appear to have strong competitiveness in the wholesale and retail trade sector. In the real estate, rental and business activities sector, the TR51 region has strong competitiveness, while in the other social, community and personal services sector, the TR51 region has been found to have medium competitiveness.

Keywords: Revealed Comparative Advantage (RCA), Balassa index, Competitive Advantage, TR81 region

İÇİNDEKİLER

BEYANNAME.....	ii
ÖN SÖZ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
TABLolar DİZİNİ.....	xi
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xii
1. GİRİŞ.....	1
2. ULUSLARARASI REKABET GÜCÜNÜN KAVRAMSAL VE TEORİK KAPSAMI3	
2.1. Rekabet Gücünün Kavramsal Çerçevesi.....	3
2.1.1. Rekabet Kavramı.....	3
2.1.2. Rekabet Gücü ve Dış Ticaret İlişkisi.....	5
2.2. Rekabet Gücünü Açıklamaya Yönelik Teoriler.....	8
2.2.1. Klasik Dış Ticaret Teorileri.....	8
2.2.1.1. Mutlak Üstünlükler Teorisi.....	8
2.2.1.2. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi.....	9
2.2.1.3. Faktör Donatımı Teorisi.....	9
2.2.2. Modern Dış Ticaret Teorileri.....	11
2.2.2.1. Tercihlerde Benzerlik Teorisi.....	11
2.2.2.2. Nitelikli İşgücü Teorisi.....	12
2.2.2.3. Teknoloji Açığı Teorisi.....	12
2.2.2.4. Ürün Dönemleri Teorisi.....	13
2.2.2.5. Ölçek Ekonomileri Teorisi.....	14
2.2.2.6. Monopolcü Rekabet Teorisi.....	14
2.3. Uluslararası Rekabet Gücünün Ölçüm Yöntemleri.....	14
2.3.1. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler.....	14
2.3.2. Uygunluk Katsayısı.....	15
2.3.3. İhracat Benzerlik Endeksi.....	16
2.3.4. İhracat Piyasa Payı Endeksi.....	16
2.3.5. Net İhracat Endeksi.....	17
2.3.6. Ticaret Çakışması.....	17

2.3.7. Ticaret Entropi Endeksi.....	17
3. TR81 BÖLGESİNİN SOSYO-EKONOMİK DURUMU VE DIŞ TİCARET YAPISININ DEĞERLENDİRİLMESİ	19
3.1. TR81 Bölgesinin Sosyo-Ekonomik Yapısının Değerlendirilmesi	19
3.1.1. Nüfus Yapısı	19
3.1.2. İşgücü Potansiyeli	21
3.1.3. Bölgenin Gayri Safi Katma Değeri	22
3.2. TR81 Bölgesinde Ekonomi ve Dış Ticaret	22
3.2.1. TR81 Bölgesi İllerinin Dış Ticaretinin Ünelere Göre Verileri	25
3.2.2. TR81 Bölgesi İhracatına İlişkin Sektör Verileri.....	29
3.2.2.1. Tarım ve Ormancılık Sektörü	29
3.2.2.2. Balıkçılık Sektörü	31
3.2.2.3. Madencilik ve Taşocakçılığı Sektörü	32
3.2.2.4. İmalat Sanayi Sektörü	34
3.2.2.5. Elektrik, Gaz ve Su Sektörü	37
3.2.2.6. Toptan ve Perakende Ticaret Sektörü.....	37
3.2.2.7. Gayrimenkul, Kiralama ve İş Faaliyetleri Sektörü	39
3.2.2.8. Diğer Sosyal, Toplumsal ve Kişisel Hizmetler Sektörü	41
3.3. Batı Karadeniz Bölgesi Gelişimi ve Filyos Vadi Projesi İlişkisi	43
2.3.1. Filyos Vadi Projesinin Bölge Dış Ticareti Açısından Değerlendirilmesi.....	43
4. TR81 BÖLGESİNDE AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKLER YÖNTEMİ İLE REKABET GÜCÜ ÖLÇÜMÜ	46
4.1. Literatür Araştırması	46
4.2. Araştırmanın Önemi ve Amacı	52
4.3. Araştırmanın Yöntemi	53
4.4. TR81 Bölgesi Sektörlerinin Karşılaştırmalı Üstünlükler Yöntemi ile Analizi.....	54
4.4.1. TR81 Bölgesi Sektör Bazlı Rekabet Gücü Analiz Sonuçları	55
4.4.2. İBBS Düzey 2 Bölgesinde Yer Alan Bölgelerin Sektör Bazlı Rekabet Gücü Analiz Sonuçları	58
5. SONUÇ.....	63

KAYNAKLAR.....67

TABLULAR DİZİNİ

Tablo	Sayfa
No	No
3.1: TR81 nüfus potansiyeli	20
3.2: TR81 işgücü durumu.....	21
3.3: Türkiye ve TR81 bölgesi GSKD (TL)	22
3.4: Bölgenin ihracat rakamları (Milyon Dolar)	23
3.5: Bölgenin ithalat rakamları (Milyon Dolar)	24
3.6: TR81 bölgesinin en fazla ihracat ve ithalat yaptığı ülkeler.....	25
3.7: TR81 bölgesinde ihraç edilen başlıca ürünler	27
3.8: TR81 Bölgesi illerinin tarım ve ormancılık sektörü ihracat ve ithalat verileri	30
3.9: TR81 bölgesi illerinin balıkçılık sektörü ihracat ve ithalat verileri	31
3.10: TR81 bölgesi illerinin madencilik ve taşocakçılığı sektörü ihracat ve ithalat verileri	33
3.11: TR81 bölgesi illerinin imalat sanayi sektörü ihracat ve ithalat verileri	35
3.12: TR81 bölgesi illerinin toptan ve perakende ticaret sektörü ihracat ve ithalat verileri	38
3.13: TR81 bölgesi illerinin gayrimenkul, kiralama ve iş faaliyetleri sektörü ihracat ve ithalat verileri.....	40
3.14: TR81 bölgesinin il bazında diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler sektörü ihracat ve ithalat verileri.....	42
4.1: TR81 bölgesi tarım ve ormancılık, balıkçılık ve madencilik ve taşocakçılığı sektörleri rekabet gücü	55
4.2: TR81 bölgesi imalat sanayi, toptan ve perakende ticaret ve diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler sektörleri rekabet gücü	56
4.3: İBBS Düzey 2 bölgesinde yer alan bölgeler ve iller	58
4.4: İBBS Düzey 2 bölgesinde yer alan bölgelerin sektörlere ilişkin rekabet gücü	59
4.5: İBBS Düzey 2 bölgesinde yer alan bölgelerin sektör bazında rekabet gücü	61

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ADNKS	: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
AKÜ	: Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük
ASEAN	: Güneydoğu Asya Uluslar Birliği
ASKÜ	: Açıklanmış Simetrik Karşılaştırmalı Üstünlükler
BAKKA	: Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı
BRIC	: Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika Cumhuriyeti
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
GSKD	: Gayri Safi Katma Değer
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
İBBS	: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
NETİHR	: Net İhracat Endeksi
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
STÖ	: Sivil Toplum Örgütü
TDİ	: Ticaret Dengesi İndeksi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu

1. GİRİŞ

Bölgelerarası kalkınmışlık farkı ve bölgelerarası dengesizlik, ülkeler açısından önemli sosyo-ekonomik problemden biridir. Bu noktada, bölgelerarası kalkınmışlık farkını ortadan kaldırmak isteyen birçok ülke için, ülkelerin yapacakları yatırımları son derece önemlidir. Dengeli kalkınmanın sağlanmasında söz konusu bölgelere yapılacak yatırım teşviklerinde yeterli fizibilite etütleri önem teşkil etmektedir.

Bölgelerarası dengesizliği azaltmak için, kaliteli ürün ve verimlilik artışı gerekmektedir. Bu sayede, uluslararası pazarlarda rekabetçilik sağlanmaktadır. Rekabet gücünün artırılması ise, refah düzeyinin artmasına ve sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlamaktadır. Ayrıca kırsal alanlarda asgari yaşam koşullarının iyileştirilmesiyle, refahın ülke geneline dengeli şekilde dağıtılması amaçlanmaktadır.

İktisadi anlamda, rekabet gücünün açıklanmasına yönelik birçok teori bulunmaktadır. Söz konusu teorileri klasik ve modern teoriler olarak sınıflandırmak mümkündür. Bununla birlikte, uluslararası rekabet gücünü ölçmeye yönelik birçok endeks bulunmaktadır. En yaygın kullanılan ölçüt ise, Balassa'nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) endeksidir. Hangi sektörlerde karşılaştırmalı üstünlüğün olduğu bu endeks ile ölçülmektedir. Bu endeks, ülkelerin ve bölgelerin kalkınma sürecine katkı sağlamaktadır.

Türkiye bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması ve bölgesel kalkınmanın sağlanması noktasında, dünyadaki çeşitli uygulamalara kıyasla uzun bir geçmişe sahip değildir. Bölgesel planlar hazırlansa da sürdürülebilir planlama anlayışı tam olarak oturtulamamıştır. Bölgelerde yaşayan insanların yaşam standartlarını arttırarak sürekli hale getirmek, ekonomik performans olmakla birlikte devletin de önemli görevlerinden biridir.

Çalışmada yapılan analiz yerel kalkınma konusunda ele alınan politikaları ve hazırlanan planları önemli ölçüde etkileyen ürün bazlı rekabet analizidir. Bu noktada bölgesel bazda rekabet gücünün ele alındığı bu çalışmanın, literatüre önemli katkı sunması beklenmektedir. Keza çalışma, incelenen örneklem grubunda en geniş zaman aralığında ürün bazlı detaylı bilgi sunmaktadır. Ayrıca çalışmanın sonuçları, ileride yapılacak olan farklı alt sektörler bazındaki çalışmalar için fikir vermektedir. Bununla birlikte, bölge bazlı mikro çalışmalarla

literatürün genişletilmesine de ihtiyaç olduğu söylenilebilir. Bu çalışmayı, diğer çalışmalardan ayrı kılan husus bölgesel bazda yapılmış olmasıdır.

Türkiye için 2002 yılında yedi coğrafi bölgeye ek olarak, üç ayrı düzeyde bölge sınıflandırılması yapılmıştır. Bu bölge sınıflandırılması, Avrupa Birliğine (AB) uyum sürecine istinaden Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından İstatistiki Bölge Sınıflandırılması (İBBS) oluşturulmuştur. İBBS Düzey 2 (26 alt bölge) bölgesinde yer alan TR81 bölgesi Zonguldak, Bartın ve Karabük illerini kapsamaktadır.

Çalışmanın temel amacı, TR81 bölgesi ISIC Rev3-Düzey 1 (1 digit) kategorisinde bulunan sektörlerin rekabet gücünü analiz etmektir. Çalışma kapsamında, 2002-2022 yılları arasındaki ihracat verileri kullanılmıştır. Analizde Balassa'nın AKÜ endeksi kullanılmıştır. Böylece TR81 bölgesinin hangi sektörlerde rekabet avantajına veya dezavantaja sahip olduğu belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, rekabet gücünü arttırmaya yönelik öneriler sunulmuştur.

Çalışmanın birinci bölümünde, uluslararası rekabet gücünün kavramsal çerçevesi ve teorileri ayrı başlıklar halinde açıklanmıştır.

İkinci bölümde, TR81 bölgesinin dış ticaret yapısı incelenmiştir. Bölgenin kalkınması açısından ihracat önemli bir faktördür. Bölgenin nüfus yapısı, işgücü potansiyeli, bölgesel gayri safi katma değer verileri, 2002-2022 yılları arasındaki dış ticaret verileri, ihracat-ithalat yapılan ülkeler, ihracatı yapılan ürünler ve sektör verileri yer almaktadır.

Üçüncü bölümünde, TR81 bölgesinin 2002-2022 yılları arasında sektör verileri kullanılarak Balassa'nın AKÜ endeksi ile rekabet ölçümü yapılmıştır. Ayrıca İBBS Düzey 2 (26 alt bölge) bölgesinde 2022 yılı için, sektör bazlı tüm bölgeler arası AKÜ endeks hesaplaması yapılmıştır.

Araştırmanın sonuç kısmında ise, TR81 bölgesinin hangi sektör de rekabet avantajının olduğu ve 2022 yılı İİBS Düzey 2 (26 alt bölge) yer alan bölgelerin hangi sektörlerde öne çıktığı belirtilmiştir. Çalışmada analiz sonuçları neticesinde, bölge kalkınmasına yönelik çözüm önerileri de sunulmuştur.

2. ULUSLARARASI REKABET GÜCÜNÜN KAVRAMSAL VE TEORİK KAPSAMI

Çalışmanın bu bölümünde, rekabet gücünün kavramsal çerçevesi, rekabet gücünü açıklamaya yönelik teoriler ve uluslararası rekabet gücünün ölçüm yöntemleri ayrı ayrı açıklanmıştır.

2.1. Rekabet Gücünün Kavramsal Çerçevesi

Küreselleşmenin etkisi ile dünya ekonomisi önemli ölçüde değişim göstermektedir. 20. yüzyılda giderek önemli bir kavram haline gelen rekabet, firmalar ve endüstri arasında değil, ülkeler arasında gerçekleşen bir süreç haline gelmektedir

2.1.1. Rekabet Kavramı

Rekabet, ekonomi süreçlerinin verimli olmasını hem kaliteli hem de düşük fiyatlı ürün ve hizmet sunulmasını sağlayan önemli bir süreçtir. Böylelikle kaynak kullanımı etkin bir şekilde gerçekleşmektedir. Ayrıca ekonomik refah ve verimlilik artışı da toplumun genelinde hissedilmektedir.

Başka yönden bakıldığında, rakip firmaların imalat fiyatlarını düşürerek, ucuza mal satması için teknolojik gelişme teşvik edilmektedir. Şöyle ki rekabet ortamının işleyişinin iyi olması, teknolojide iyileşmeyi ve yeni buluşların ortaya çıkmasını sağlayacaktır (Badur, 2021).

Rekabet kavramı, benzer amaç içinde olan kimseler arasındaki yarış, yarışma, rakip olma hali ve çekişme olarak adlandırılmaktadır (URL-1, 2024).

İktisadi açıdan bakıldığında, rekabet kavramı iki farklı anlama gelmektedir. İlk olarak rekabet, iktisadi faaliyetlerin aktif bir biçimde devam edebilmesi için gerekli olan bir unsurdur. Ayrıca stratejik öneme de sahiptir. İkinci olarak ise rekabet, bir davranış şekli olarak ifade edilmektedir. Rekabet, kıt durumda olan kaynakların, sınırsız ihtiyaçların karşılanması noktasında ortaya çıkan bir kavramdır (Bekmez ve Terzioğlu, 2008:3-4).

Güleş ve Bülbül (2004)'e göre, rekabet, ikiden fazla firma veya ekonomik karar alıcılarının aralarında daha düşük maliyet, daha yüksek fiyat, daha yüksek pazar ağına sahip olma ve bununla birlikte daha yüksek kar elde etme amacıyla karşılıklı olarak sürdürdükleri ekonomik ilişkiler olarak tanımlanmaktadır.

Rekabet en genel tanımıyla, kıt olan kaynakların paylaşılması ya da bir ödül kazanmak amacıyla belirli kural ve kısıtlamalar çerçevesinde insan hakları ve temel özgürlüklerin güvence altına alındığı ve hiçbir ayrımcılığın ve ayrıcalığın olmadığı bir ortamda birden fazla oyuncu arasında oynanan bir oyun ya da yarış olarak açıklanabilmektedir. Tanıma bakıldığında beş hususa vurgu yapılmaktadır (Türkkan, 2023);

- i. Amaç; rekabetin gerçekleşebilmesi için herkesin bir amacının olması ve diğerlerinin de bu amacı gerçekleştirmesini zora sokması gerekmektedir. Her şeyin bol olduğu bir ortamda rekabet de olmayacaktır. Rekabetin olabilmesi için kıt kaynakların paylaşılması gerekmektedir.
- ii. Kural ve kısıtlamalar; rekabet özgürlüğün olduğu bir ortamda ve hukuk rejiminde mümkün olmaktadır. Dolayısıyla, kural ve kısıtlama olmadan yarışları rekabet olarak adlandırmak mümkün olmayacaktır. Bu gibi durumlarda, haksız rekabet ya da rekabet ihlali söz konusu olmaktadır.
- iii. İnsan hakları ve temel özgürlüklerin güvence altına alınması, bağımsız, iyi işleyen ve aktif bir adalet varlığı ile mümkün olmaktadır.
- iv. Kişi ya da kurumların ayrıcalıklı bir yapıda olmaması ve hiçbir ayrıcalığın yapılmaması durumudur.
- v. Rekabette yer alan kişi veya kurumların birden fazla olması gerekmektedir.

Rekabet, verimli bir kapitalist ekonominin ana kavramı olmakla birlikte piyasa ekonomilerinin devam edebilmesi açısından ekonomik politikanın yapı taşı olarak kabul edilmektedir. Rekabetin gerçekleşmesi için, pazarda yeteri kadar küçük, bağımsız alıcı ve satıcıların bulunması gerekmektedir. Ayrıca rekabet halinde olan kuruluşların da bu pazara kolaylıkla ulaşması gerekmektedir (Deniz Ekmekci, 2019:4).

2.1.2. Rekabet Gücü ve Dış Ticaret İlişkisi

Rekabet gücü görecelidir ve mutlak değildir. Tüketici değerlerine ve iştirakçilerin ekonomik gücüne bağlıdır. Rekabet ortamında tepki verme ve hareket etme yeteneği ile yapılan stratejik değişiklik insanlara ve teknolojiye göre belirlenmektedir. Rekabet süreci, çatışma yaşanan faktörlerin arasında bir denge kurulmasıyla sürdürülebilir (Mohsen ve Mostafa, 2020).

Küreselleşme ile birlikte, 1980 yılından itibaren rekabet gücü kavramı giderek önem kazanmıştır. Literatürde rekabet gücü kavramı ile ilgili birçok tanım bulunmaktadır. Atik (2005)'e göre;

- i. Rekabet gücü ülke, sektör ve firma bazında ele alınabilmektedir.
- ii. Rekabet gücü belirlenirken farklı ölçütler kullanılabilir. Örneğin; ülke bazında sadece dış ticaret açısından veya birçok farklı göstergeler ele alınarak ülkenin rekabet gücü bütün olarak tanımlanabilmektedir.
- iii. Rekabet gücü, makro ya da mikro bakış açısına göre tanımlanabilmektedir.

Küresel düzeyde rekabet gücü, bir ülkenin ürettiği katma değer (mal ve hizmet) düzenli ve stabil bir şekilde artış göstermesidir. Buna istinaden ekonomik refah seviyesinin artması, ülkede var olan vatandaşların yaşam kalitelerinin daha iyi seviyeye ulaşması anlamına gelmektedir (Aktan, 2010).

Rekabet gücü, ülkenin, bölgenin, endüstrinin, firmaların veya birliklerin (NAFTA, AB vs. gibi) global rekabette göreceli olarak daha fazla gelir ve istihdam düzeyindeki üretim gücü olarak tanımlanabilmektedir (Demir, 2001:46).

Rekabet gücü, ülkenin dış ticarete problemler yaşamadan, gelirini ve istihdam oranını arttırması ve bununla birlikte temel olan ekonomik hedeflerin gerçekleşmesidir (Fagergerg, 1988 atfen Çivi 2001).

Hatsopoulos, Krugman ve Summers (1988)'e atfen Çivi (2001)'ye göre rekabet gücü tanımı; ülkenin dış ticaret yapısının dengeye getirilmesi ve yaşam standartlarının arttırılmasıdır.

Uluslararası rekabet gücüne genel bir ifade ile bakıldığında, kimilerinde göre doğal kaynaklara sahip olmanın ya da düşük maliyetli üretim yapmanın avantajlarını ifade ederken, kimilerinde ileri düzeyde kümelenmenin, teknolojik gelişmişlik seviyesinin ya da yüksek büyümenin olduğunu ifade etmektedir (Bedir, 2009:3).

Uluslararası Yönetim Geliştirme Derneği'ne göre, ulusal rekabet gücünün yüksek düzeyde olması dört unsura bağlıdır. Bunlar; kamunun etkinliği, özel sektörün etkinliği, ekonomik performans ve alt yapıdır (IMD,2005:610). Rekabet gücünün yüksek olması, bu unsurların yeterli olması ile mümkün olacaktır.

Porter (2015), rekabet gücünü beş maddede ele almıştır. Bunlar; ikame ürün riski, pazara giriş, tedarikçilerin pazarlık gücü, alıcıların pazarlık gücü, mevcut rakipler arasındaki rekabettir.

Bu beş maddeye göre, ikame firmaların, müşterilerin, tedarikçilerin ve sektöre yeni girecek olanların tümü, sektörde var olan firmalar açısından rakiptir. Genel anlamıyla bakıldığında rekabet, "genişletilmiş çekişme" olarak adlandırılabilir (Porter, 2015:6).

Rekabet gücü ve dış ticaret birbiriyle bağlantılı kavramlardır. Bir firmanın veya şirketin rekabet gücü, genellikle uluslararası ticaret performansını etkilemekte ve uluslararası ticaret de rekabet gücünü şekillendirmektedir.

Bir ulusun rekabet gücü ve etkinliği, sadece işletmelerin verimliliğinden oluşmamaktadır. Ayrıca, sosyal, kültürel, politik ve ekonomik güçlere de dayanmaktadır (Prokopenko, 1992:285).

Değişen ve gelişen dünya düzeninde, ülkelerin amaçlarından birisi, rekabet için gerekli koşulları oluşturmak ve refah düzeyini arttırmaktır. Ancak rekabet çok boyutlu olmakla birlikte, işletmelerin ve ülkelerin uluslararası rekabet gücü farklı faktörlere dayanmaktadır (Çivi vd., 2008:2).

Ülkelerin etrafının denizlerle çevrili olması, zengin yerüstü ve yeraltı kaynaklarına ve geniş topraklara sahip olması gibi faktörler, ülkeler için üretim fırsatları sunmaktadır. Var olan kaynakların etkin bir şekilde kullanılması için, teknolojik veya girişimcilik gibi birçok alt

yapı faktörüne ihtiyaç duyulmaktadır. Ülkelerde kaynak kullanımındaki etkinlik ve verimlilik düzeylerinin belirlenebilmesi adına, uluslararası ticarete rekabetçilik düzeyinin karşılaştırılması yapılmaktadır (Gültekin, 2022).

Ülke karşılaştırmalarında, Uluslararası Yönetim Geliştirme Enstitüsü (IMD) tarafından her yıl yayımlanan “Dünya Rekabetçilik Yıllığı-2023 (World Competitiveness Yearbook-2023)” adlı rapor verilerinden yararlanılmaktadır. Bu raporda ülkelerin ekonomik performans, kamu yönetimi etkinliği, işletme etkinliği ve altyapı faktörleri olarak dört ana başlıkta incelenmektedir (IMD,2024). Faktörler incelendiğinde Türkiye sıralaması aşağıdaki gibidir:

- i. Ekonomik Performans: Bu bölümde, ülkelerin ekonomik kriterlere göre değerlendirilmesi yapılmaktadır. 82 kriter bulunmaktadır. 2023 yılında Türkiye 43. sıradadır. 2022 yılında 37. Sırada bulunan Türkiye'nin 6 basamak gerilediği görülmektedir.
- ii. Kamu Yönetimi Etkinliği: Bu bölümde, kamu yönetiminin ülkelerdeki rekabet düzeyine olan etkileri belirlenmektedir. 73 kriter bulunmaktadır. 2023 yılında Türkiye 57. sırada yer almaktadır. 2022 yılında 58. sırada olan Türkiye'nin 1 basamak yükseldiği görülmektedir.
- iii. İşletme Etkinliği: Bu bölümde, işletmelerin daha karlı, sorumlu ve yenilikçi tarzda girişim gibi faktörleri teşvik eden bir ulusal çalışma ortamı karşılaştırması yapılmaktadır. 75 kriter bulunmaktadır. Türkiye, 2023 yılında 44. sırada yer almaktadır. 2022 yılına bakıldığında ise 55. sırada yer almakta ve 11 basamak yükseldiği görülmektedir.
- iv. Altyapı Faktörleri: Bu bölümde işletmelerin, verimliliğini ve etkinliğini arttıracak bilimsel, temel, teknolojik ve temel, bilimsel, teknolojik ve insan kaynağı altyapısı faktörleriyle karşılaştırılmaktadır. 106 kriter bulunmaktadır. Türkiye 2023 yılında 48. sırada yer almaktadır. 2022 yılında 50. Sırada bulunan Türkiye'nin 2 basamak yükseldiği görülmektedir.

Türkiye, Dünya Rekabetçilik Yıllığı 2023 sıralamasına göre genel sıralama 64, ülke arasında 47. sıradadır. Endeks değerlerine bakıldığında Türkiye 47. basamakta bulunmakta ve 2022 yılına göre 5 basamak ilerlediği görülmektedir (IMD, 2024).

2.2. Rekabet Gücünü Açıklamaya Yönelik Teoriler

Uluslararası rekabet gücünü açıklamaya yönelik teoriler klasik dış ticaret teorileri ile başlamıştır.

2.2.1. Klasik Dış Ticaret Teorileri

Klasik dış ticaret teorileri, uluslararası ticaretin temel prensiplerini ve ticarete konu olan ekonomik sonuçların açıklanması amacıyla kullanılan temel teorik çerçeveleri ifade etmektedir.

2.2.1.1. Mutlak Üstünlükler Teorisi

Adam Smith (1776/1937:479), uluslararası uzmanlaşmanın yararlarını ve serbest dış ticareti Mutlak Üstünlükler Teorisi ile açıklamaktadır. Teoriye göre, malı düşük maliyetle üreten bir ülke, bu malı ihraç etmeli ve bu malda uzmanlaşmalıdır. Maliyeti yüksek olan mallar, diğer bir ülkede ucuz maliyet ile üretiliyorsa bu malları da ithal edilmelidir. Böylece her ülke düşük maliyette ürettiği malların üretiminde uzmanlaşacaktır. Teoride mutlak üstünlüğe ancak bu şekilde ulaşılabileceği tezi savunulmaktadır.

Adam Smith, ülkeler arasındaki dış ticareti şu şekilde tanımlamaktadır: Terzi nasıl ki kendi ihtiyacı olan bir ayakkabıyı kendisi yapmaya çalışmaz, ayakkabıcıdan ayakkabı alırsa, ayakkabıcı da kendi kıyafetini yapmaya çalışmaz ve terziden temin eder. Aynı şekilde, bir ülke daha ucuz malların üretimini sağlayabilirse, avantajlı endüstrilerdeki bazı mallara karşılık ucuz olan malları satın almak daha uygun olacaktır (Smith,1776/1991:352,353).

Smith'e göre dış ticaret, uluslararası iş bölümüne yol açmaktadır. Böylece dünya refahına katkı ve ticarete katılan ülkelere kazanç sağlanmaktadır. Ülkeler, serbest dış ticaret ortamında rekabet avantajına sahip oldukları mal ve sektörlerle ağırlık vererek o dallarda uzmanlaşacaklardır. Ayrıca var olan kaynakların verimli alanlarda kullanılarak kaynak dağılımının iyileştirilmesi ve tüketicilerin ucuz ürün tüketmelerinin sağlanmasıyla refah artışı yaşanacaktır. Bu durumun sağlanması için ülkeler arasında mutlak maliyet üstünlüğünün olması yeterli koşul olacaktır. (Yılmaz, 2016:21).

Adam Smith'in Mutlak Üstünlükler Teorisi'nde olan eksiklikler, D. Ricardo'nun geliştirdiği Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi ile tamamlanmaya çalışılmıştır.

2.2.1.2. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi

David Ricardo'nun Politik Ekonominin Kuralları ve Vergilendirme isimli eserinde karşılaştırmalı üstünlükler teorisiyle ticareti nelerin belirlediği sorularına cevap verilmektedir (Ricardo, 1997:115).

Adam Smith'in Mutlak Üstünlükler Teorisi ile açıkladığı dış ticaretinin faydalarını D. Ricardo, Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi olarak geliştirmiştir. D. Ricardo'ya göre, ülkelerin farklı mallarda sahip olduğu mutlak üstünlük her zaman geçerli olamamaktadır. Buna göre, bir ülkenin her iki malda mutlak üstünlüğe sahip olması, dış ticaret açısından mümkün değildir. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi ile mutlak üstünlüğün olmadığı durumlarda da dış ticaretin yapılarak, ülkelerin avantaj sağlayabilecekleri anlatılmaktadır (Karagül ve İlter, 2016:8).

Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisine göre, üretim faktörünün tek ve sabit maliyetlerin geçerli olduğu durumlarda, ülkelerin hangi üretim faktörlerinde daha fazla üretime sahipse söz konusu olan mallarda uzmanlaşmalıdır (Karluk, 2012).

2.2.1.3. Faktör Donatımı Teorisi

Üretim maliyetlerinin farklılığının dış ticaretin bir nedeni olduğunu savunan Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi, üretim maliyetlerinin ülkeler arasında neden farklı olduğu konusunda bir açıklama getirmemiştir. Ortaya çıkan bu eksikliğin giderilmesi amacıyla İsveçli iktisatçı Eli Heckscher (1919) tarafından ortaya konulan ve 1930'lu yıllarda öğrencisi olan Bertin Ohlin tarafından da katkı sağlanan Faktör Donatımı Kuramı geliştirilmiştir. (Seyidoğlu, 1999:61).

Faktör Donatımı Teorisi'ne göre, emek ve sermaye olmak üzere iki önemli faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerle birlikte teori sonuçları, ikiden fazla üretim faktörlü modeller için de geçerlidir. Teoriye göre dış ticaret, farklı faktör yoğunluklarına dayanmaktadır (Karluk, 2009:60).

Faktör Donatımı Teorisi'ne göre, bir ülke sahip olduğu üretim faktörünü yoğun biçimde kullanan mallarda karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Yani uzmanlaşılabilir mallar ihraç edilmektedir (Bayraktutan, 2003).

- **Rybczynski Teoremi**

Faktör Donatım Teorisi'ne dayanan Rybczynski Teorisi, bir faktörün arzı artarsa, bu faktörü yoğun olarak kullanan malın üretimi artmakta ve arzı sabit kalan diğer malın üretimi azalmaktadır (Rybczynski, 1955).

Rybczynski, iki faktör miktarında oluşacak değişmelerin sonucu etkilemediğini belirterek, teoriyi şu varsayımlara dayandırmaktadır (Karluk, 2009:72);

- i. Ülkede iki üretim sektörü bulunmakla birlikte sektörler doğrusal homojen üretim fonksiyonuna göre üretim gerçekleşmektedir.
- ii. Üretim içinde benzer olmayan faktör yoğunlukları bulunmaktadır.
- iii. Üretim faktörleri de tam olarak kullanılmaktadır.

Rybczynski Teorisi'ne göre, bir faktörün arttığı durumlarda o faktörü yoğun olarak kullanıldığı sektörde üretim artışı yaşanırken, arzı sabit olan faktörü kullanan endüstride üretim düşmektedir (Seyidoğlu, 1999:75).

- **Faktör Fiyatları Eşitliği Teoremi**

Faktör Fiyatları Eşitliği Teoremine göre, aynı sabit getirisine sahip iki ülke uzmanlaşma olmaksızın her iki malı üretebiliyorsa, iki ülkede de mutlak ve nispi faktör fiyatları eşitlenmektedir. Ticarete konu olan malların sayısının, aynı şekilde üretim faktörlerine de eşit olması durumunda eşitlik gerçekleşmektedir (Ertürk, 1996:30).

Uluslararası işgücü akımının, göçlerin serbest ve işgücünün homojen olduğu varsayıldığında; A ülkesinde ücretlerin yüksek, B ülkesinin ücretlerinin düşük olduğu bir durumda, B ülkesindeki işgücü A ülkesine göç etmekte ve B ülkesinde ücretler artmaktadır. Bu durumda da A ülkesindeki ücretler düşmektedir. Bu süreç sonucunda A ve B

ülkelerindeki ücretlerin eşitlendiği görülmektedir. Şöyle ki dış ticarete serbestlik tam faktör fiyatlarında eşitliğe neden olmaktadır (Tekin ve Dilek, 2020:32).

- **Stolper- Samuelson Teoremi**

Faktör Donatım Teorisine dayanan bu teori, Wolfgang F. Stolper ve Paul A.Samuelson (1941) tarafından geliştirilmiştir (Stolper ve Samuelson, 1941).

Stolper-Samuelson Teoremi 'ne göre, serbest ticaret ihracatta yoğun olarak kullanılan faktörlerin lehinedir. Buna karşılık ithalata rakip olan sanayilerde yoğun kıt faktörün aleyhine değişmektedir. Diğer bir deyişle, ülke içerisinde bol bulunan ve ihracatta yoğun olarak kullanılan üretim faktörlerinin milli gelir içerisindeki payı artarken, az miktarda bulunan faktörün milli gelir içerisindeki payı azalmaktadır (Karlık, 2009:68).

2.2.2. Modern Dış Ticaret Teorileri

Klasik dış ticaret teorileri, ortaya koyduğu varsayımlar bakımından yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. Emeğin homojenliği, üretim fonksiyonunun homojenliği, tam rekabet şartlarının geçerli olması, talep yapılarının benzerliği ve üretim faktörlerinin ülkeler arası hareketsizliği teorileri üzerine eleştiriler yapılmıştır (Atik, 2005:32). Zaman içerisinde dünyadaki olgular değişerek farklı bakış açısına sahip teoriler ortaya çıkmıştır. Bu teoriler “yeni” veya “modern” dış ticaret teorileri olarak adlandırılmaktadır.

Modern dış ticaret teorileri, eksik rekabet ve ölçeğe göre artan getiri varsayımları üzerinden günümüz dış ticaret koşullarını temel alarak açıklamaktadır (Akkoyunlu, 1996).

2.2.2.1 Tercihlerde Benzerlik Teorisi

Tercihlerde Benzerlik Teorisi, S. Burenstam Linder tarafından ortaya konulmuştur (Linder, 1961:13).

Linder, ortaya koyduğu varsayımda talep kavramı üzerinde durarak, tamamıyla arz yönlü olan uluslararası ticaret teorilerine yeni bir bakış açısı getirmiştir. Teoriye göre, sermayesi yoğun olan ürünlerin dış ticareti aynı tercihlere sahip ülkeler arasında yoğunluk

kazanmaktadır. Dolayısıyla, zevk ve tercih bakımından aynı olan ülkelerde dış ticaretin daha yoğun bir şekilde gerçekleşebileceği varsayılmaktadır (Şeker, 2020:47).

Teoride ülkelerin kişi başına gelir seviyeleri kullanılarak, taleplerin veya tercihlerin benzerliği ölçülmektedir. Ele alınan değişkenin kullanılması, taleplerin kişi başına düşen gelire bağlı olması ve gelir düzeyinin birbirine yakın olması, ülkelerin de taleplerinin benzer olmasını göstermektedir (Atik ve Türker, 2011:53).

2.2.2.2. Nitelikli İşgücü Teorisi

Teori, gelişmiş ülkelerdeki dış ticaretin önemli bir kısmını nitelikli işgücünde bulunan farklılıklardan oluştuğunu açıklamaktadır. Bu varsayıma göre, belirli türlerdeki mesleki ya da nitelikli işgücü bakımından zengin olan ülkeler, büyük ölçüde üretimi yapılan bu mallarda uzmanlaşmaktadırlar. Niteliksiz emeğe sahip olan ülkeler, ise genel olarak, niteliksiz emek içeren malların üretiminde üstünlüğe sahip olacak ve bu malları ihraç edeceklerdir (Seyidoğlu, 1999:82).

Dış ticaret ve nitelikli işgücü arasındaki ilişkiyi ilk olarak ele alan D. B. Keesing (1965)'dir. Nitelikli işgücünün dış ticarete ve ülkelerin üretimlerinde önem arz etmesinin nedeni ekonomik büyümeyi belirlemedeki en önemli faktör olmasından kaynaklanmaktadır. Ekonomik büyümede gerçekleşen etki, dış ticaret ve ülke üretimi açısından oldukça önem arz etmektedir (Yılmaz, 2016:207).

2.2.2.3. Teknoloji Açığı Teorisi

Teknoloji Açığı Teorisi, İngiliz İktisatçı Michael Posner tarafından geliştirilmiştir. Dış ticarete ülkeler arasındaki teknolojik gelişmişlik düzeylerinin farklılığından kaynaklanan etkilere dikkat çekmektedir (Posner, 1961).

Sanayileşmiş ülkelerdeki teknolojik gelişmelere bağlı olarak, ülkelerin ihraç ve ithal ettiği ürünler bu gelişmelere bağlı olarak şekillenmektedirler (Çitil, 2020:83).

Teoriye göre, gelişmiş ülkelerde bulunan yenilikçi firmalar tarafından geliştirilen yeni mal ve üretim süreçleri, patent ve fikri hak yasaları ile korunmaktadır. Dolayısıyla, yeni bir mal

ya da üretim süreci bulan gelişmiş ülkeler, bu malları ihraç eden ilk ülke konumunda olmaktadır. Mallar, zamanla ortaya çıkan teknolojik gelişmelerle taklit yolu veya serbest bir mal durumuna gelerek farklı ülkelerin eline geçebilmektedir. Böylece, ülkeler emeğin ucuzluğu ya da doğal kaynak üstünlükleri ile malı icat eden firmalardan daha ucuza üretebilmekte ve ihraç edebilmektedirler. İlk olarak malı icat eden ülkeler, bu ülkeler ile rekabet edemediğinden malı ihraç etmek durumunda kalmaktadırlar (Seyidoğlu, 1999:83).

2.2.2.4.Ürün Dönemleri Teorisi

1966 yılında Raymond Vernon tarafından ortaya konulan teori, teknoloji açığı teorisinin gelişmiş halidir. Vernon (1966), özellikle bazı yeni sanayileşen ve az gelişmiş ülkelerde meydana gelen ihracattaki hızlı artışın neden oluşunu açıklamaya çalışan modelinde, bazı ürünlerin üç aşamadan oluşan yaşam izlediğini ileri sürmüştür. Söz konusu aşamalar şu şekildedir (Bayraktutan,2003);

- i. Ürün, başlangıçta iç piyasaya yönelik üretilerek sürekli gözden geçirilmelidir. Sürekli gözden geçirilen ürün dış piyasada satılsa dahi icat edildiği ülkede üretilmeye devam edecektir.
- ii. Ürünün dış piyasa satışı arttıkça ve olgunlaştıkça şirket, öncelikle dış talebi karşılayacak, pazarlama bağlantısı oluşturacak ve ürünün bir kısmını dış piyasada daha uygun üreteceğini fark edecektir.
- iii. Son aşamada ise, gözden geçirme ve yenileme süreci duraklamaktadır. Dış piyasadaki üretim maliyeleri daha düşük ise, ürün farklı bir ülkede üretilir ve icat yapan ülkeye tekrar ihracatı yapılır.

Vernon'a göre bir ülkenin hangi mallarda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları, o malın hangi evrede olduğu ile ilgilidir. İlk iki üretim evresindeki bir malda ihracatçı konumda olan ülke, son evrede aynı mallarda ithalatçı konuma gelebilmektedir. Dolayısıyla bir malda ihracatçı olabilmek ülkenin faktör donatımı ile ilgili değil, ülkelerin yenilikçi ve teknolojik gelişmelerine bağlıdır (Yılmaz, 2016:220).

2.2.2.5. Ölçek Ekonomileri Teorisi

Ölçek Ekonomileri Teorisi'ne göre, iç piyasası geniş olan ülkeler, ölçek ekonomisinden yararlanarak üretimde azalan maliyetler elde etmektedir. Bu ülkeler, ölçek ekonomisinin etkin olduğu malları ihraç etmektedir. Diğer mallar ise ithal edilmektedir. Aksine, iç piyasa yapısı dar olan ülkeler, ölçek ekonomisinden fayda sağlayarak ihracat piyasasına üretimde bulunabilmektedir. Böylece, ülkeler ölçek ekonomisi yoluyla malları etkili bir biçimde üretmeyi sağlayan dar ürün yelpazesinde uzmanlaşmakta ve bütün mal çeşitlerini tüketmek amacıyla karşılıklı ticaret yapmaktadır (Deviren, 2004).

2.2.2.6. Monopolcü Rekabet Teorisi

Monopolcü Rekabet Teorisi, ölçek ekonomilerini, sanayi malları üzerindeki karşılıklı ticaret olarak açıklamaktadır. Dolayısıyla, sanayide yer alan firmalar genellikle ölçeğe göre artan verim koşulları altında çalışmaktadır. Böylece, monopolcü rekabet piyasaları ortaya çıkmıştır (Seyidoğlu, 2015:110).

Teori, ölçek ekonomileri, mal farklılaşması ve endüstri-içi ticaret ile açıklanmaktadır (Seyidoğlu, 2015:110). Böylece, ülkeler arasındaki dış ticaret ile endüstriler arası ticaret, ülkeler arasında iki yönlü ticaret ve endüstri içi ticaret olarak ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak, her ülke ölçek ekonomisinden faydalanmak için belirli ürün veya modelde uzmanlaşmaktadır. Ayrıca üretim yapmadıkları ve uzmanlaşmadıkları ürünleri ise büyük ölçekli diğer firmalardan ithal ederler (Yılmaz, 2018:44).

2.3. Uluslararası Rekabet Gücünün Ölçüm Yöntemleri

Uluslararası rekabet gücünün ölçülmesi açısından birçok endeks bulunmaktadır. Endeksler içerisinde en yaygın kullanılan ölçüt Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler endeksidir.

2.3.1. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler

Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) endeksi Liesner (1958) tarafından ortaya atılmıştır. Ancak en sık kullanılan Balassa'nın AKÜ endeksidir (Yalçınkaya, vd., 2014).

AKÜ ile uluslararası ticarete uzmanlaşma analizi, Balassa (1965) tarafından yayımlanan makale sonrasında başlamaktadır (Laursen, 1998).

Endeks, ele alınan ülkedeki belirlenen sektör ihracatının, toplam ihracatına oranının, aynı sektörün dünyadaki ihracatının dünyadaki toplam ihracatına oranı olarak ifade edilmektedir (Kılıçaslan vd., 2020:12).

Balassa'nın oluşturduğu eşitlik 1 yardımıyla hesaplanmaktadır.

$$AKÜ = (X_{ij} / X_j) / (X_{iw} / X_w) \quad (1)$$

Formülde yer alan, 'i' rekabeti olan mal, 'j' rekabet yapan ülke, 'w' toplam dünya ihracatı ve 'X' ise ihracatı göstermektedir (Altıntaş ve Akpolat, 2013).

Elde edilen endeks sonuçlarına göre; endeks birden büyükse ülkenin ele alınan mallarda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu, küçük ise ülkenin söz konusu olan malların üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğün dezavantajlı olduğu düşünülmektedir (Yeats, 1985:61).

2.3.2. Uygunluk Katsayısı

Uygunluk Katsayısı (Conformity Coefficient- CC), ülkelerin ihracat potansiyellerini karşılaştırmalı olarak göstermektedir. Katsayı eşitlik 2 ile formüle edilmektedir (Gerni vd., 2012);

$$CC = \frac{\sum_{i=1}^n X_i M_i}{\sqrt{\sum_{i=1}^n X_i X_i \sum_{i=1}^n M_i M_i}} \quad (2)$$

Formülde yer alan;

- i. X_i ve M_i karşılaştırılan iki faktörü ifade etmektedir.
- ii. X_i ülkesinin karşılaştırılan ülkelere veya ülkeye olan ihracatını göstermektedir.
- iii. M_i ise karşılaştırılan ülkeler veya ülkenin i ülkesine ihracatını belirtmektedir.

Endeks değerleri 0 ile 1 arası değer almaktadır. Endeks değerinin yüksek olması ülkeler arasındaki ihracat ürünlerinin büyük oranda benzer olduğunu göstermektedir.

2.3.3. İhracat Benzerlik Endeksi

İhracat Benzerlik Endeksi, ele alınan ülkenin seçilen ürünlerdeki ihracat oranı, rakip ülke grupları ya da ülkede o ürünlerdeki ihracat oranı ile karşılaştırılmaktadır (Bekmez ve Terzioğlu, 2008:20). Finger ve Kreinin (1979), tarafından geliştirilen bu endeks aşağıdaki eşitlikteki formülle ifade edilmektedir (Eşitlik 3).

$$S(ab,c)= \text{Minimum} [X_i(ac), X_i(bc)] * 100 \quad (3)$$

Bu ölçümde ‘a’ ve ‘b’ ülkelerinin ‘c’ ülkesine olan ihracattaki farklılıkları hesaplanmaktadır. Endeks değerleri 0 ile 100 arasında değer almakta ve 100’e yaklaşıkça ülkeler arası benzerlikte artmaktadır. Değer 0’a yaklaşıkça ülkeler arasındaki benzerlik azalmaktadır (Altay, 2008).

2.3.4. İhracat Piyasa Payı Endeksi

Endeks, uluslararası piyasada bir ülkenin belirli bir sektördeki rekabet gücünü ölçmektedir. Şöyle ki, belli bir malda (sektörde) dünyanın ihracatına göre ülkelerin ihracat payının yüzdesini ifade etmektedir. İhracat Piyasa Payı endeksi eşitlik 4 ile formülle edilmektedir (Bashimov, 2017);

$$\dot{P} = \frac{X_{ik}}{X_{wk}} * 100 \quad (4)$$

Burada;

- i. X_{ik} ‘i’ ülkesinin ‘k’ ürününün (sektörünün) ihracatını,
- ii. X_{wk} ‘k’ ürünü (sektörü) dünya ihracatını ifade etmektedir.

Endeks 0 ile 100 arasında değer almaktadır. Ülkenin ele alınan sektörde ihracat yapılmaması durumunda, endeks değeri 0'dır. Ülkenin tek ihracatçı konuma gelmesi açısından endeks değerinin 100'e çıkması gerekmektedir.

2.3.5. Net İhracat Endeksi

Net İhracat Endeksi (NETİHR), seçilen ülkelerin net ihracatının görelî büyüklüğünü göstermekte ve eşitlik 5 ile formüle edilmektedir (Bekmez ve Terzioğlu, 2008:19);

$$NETİHR_i = (X_i - M_i) / (X_i + M_i) * 100 \quad (5)$$

Formülde yer alan 'M_i' i endüstrisinin toplam ithalatını, 'X_i' i endüstrisinin toplam ihracatını göstermektedir.

2.3.6. Ticaret Çakışması

Finger (1975) endüstri-içi ticareti, ticaret çakışması olarak adlandırmaktadır. Endüstri-içi ticaret, söz konusu ekonominin dünya pazarına nasıl ve ne ölçüde entegre olduğunu ve ekonomik kalkınma süreci boyunca ekonominin gerçekleştirdiği liberalleşmenin derecesini ortaya koymaktadır. Endeks eşitlik 6 ile formüle edilmektedir (Yılmaz, 2003);

$$TO = 2 \sum_{i=1}^n \min(X_i, M_i) / \sum_{i=1}^n (X_i + M_i) \quad (6)$$

Endeks değeri, 0 ile 1 arasında değişmektedir. Değer 0'a yaklaşırsa endüstriler arası uzmanlaşma olduğu anlamına gelmektedir. Endeks değeri 1'e yaklaştıkça endüstri-içi uzmanlaşma da fazla olmaktadır.

2.3.7. Ticaret Entropi Endeksi

Endeks, ülkelerin ihracat ve ithalatındaki yayılmayı ve yoğunluk derecelerini ölçmektedir. İthalat Entropi Endeksi Eşitlik 7a ile hesaplanmaktadır (Gerni, vd., 2012);

$$I_{mi} = \sum a_{ij} \ln(1/a_{ij}) \quad (7a)$$

İhracat Entropi Endeksi ise aşağıdaki eşitlik ile gösterilmektedir (Eşitlik 7b);

$$I_{xi} = \sum b_{ij} \ln (1/b_{ij}) \quad (7b)$$

Formülde yer alan;

- i. “a_{ij}” j ülkesinin, i ülkesinden ithalatını,
- ii. “b_{ij}” ise j ülkesinin i ülkesine olan ihracatını göstermektedir.

Endekste “a_{ij}” ve “b_{ij}” “0” ile “1” arasında değişmektedir. I_{mi} endeksi; ln (1/ a_{ij}) ile a_{ij} değerlerinin aynı olmasıyla en yüksek değeri almaktadır. Bu iki katsayı birbirinden ne denli farklı olursa endeks de o ölçüde düşük olacaktır. Bu durum I_{xi} endeksi için de geçerlidir. Ülkenin ihracat veya ithalatındaki dağılım, endeks değerinin yüksek olmasına bağlıdır.

3. TR81 BÖLGESİNİN SOSYO-EKONOMİK DURUMU VE DIŞ TİCARET YAPISININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu başlık altında, TR81 bölgesinin sosyo-ekonomik yapısı, ekonomi ve dış ticareti, Batı Karadeniz bölgesi gelişimi ve Filyos Vadi Projesi ilişkisi ayrı ayrı incelenmiştir. Ayrıca elde edilen verilerin yorumlanmasıdır.

3.1. TR81 Bölgesinin Sosyo-Ekonomik Yapısının Değerlendirilmesi

Sosyo-ekonomik yapı, nüfus, işgücü, gelir, turizm, ulaşım, kültür, eğitim, tarım, sağlık, adalet ve seçim gibi önemli kavramların farklı açıdan kullanılıp bir araya gelmesi ile oluşan çok değişkenli bir kavramdır (Aslan ve Armağan, 2020).

Batı Karadeniz bölgesinde yer alan TR81 bölgesi Zonguldak, Bartın, Karabük illerini kapsamaktadır. Bölge, 9493,04 km yüzölçümüne sahiptir (BAKKA, 2013).

Bölgeler arası gelişmişlik düzeylerinin azaltılması amacıyla, il ve bölge bazında gelişmişlik düzeyleri analiz edilmektedir. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan rapora göre, TR81 bölgesinin ele alınan 26 bölge içerisinde 12'inci sırada olduğu görülmektedir. İl bazında bakıldığında ise, Zonguldak ili 28. sırada, Bartın ili 46. sırada ve Karabük ili 22. sırada yer almaktadır (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019).

Bununla birlikte çalışmada illerin gelişmişlik seviyeleri 6 kademe olarak belirlenmiştir. 1. kademe en çok gelişmiş illeri kapsarken, 6. kademe en az gelişmiş illeri kapsamaktadır. TR81 bölge illerine bakıldığında, Zonguldak ili 3., Bartın ili 4. ve Karabük ili 2. kademe de yer almaktadır (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019).

3.1.1.Nüfus Yapısı

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS)'ne göre 2022 yılı itibariyle Türkiye nüfusu 85.279.553 kişidir. TR81 bölgesinin nüfusu ise 1.043.919 kişidir. TR81 bölgesi, İBBS bölgeleri içerisinde nüfus bakımından 25. sırada bulunmaktadır (TÜİK, 2023).

Tablo 3.1'e bakıldığında bölgenin 2012-2022 tarihleri arasında nüfus potansiyeli gösterilmektedir.

Tablo 3. 1: TR81 nüfus potansiyeli (TÜİK, 2023)

Yıllar	Zonguldak	Bartın	Karabük	TR81 Nüfusu	Türkiye	TR81/Türkiye
2012	606.527	188.436	225.145	1.020.108	75.627.384	1,35
2013	601.567	189.139	230.251	1.020.957	76.667.864	1,33
2014	598.796	189.405	231.333	1.019.534	77.695.904	1,31
2015	595.907	190.708	236.978	1.023.593	78.741.053	1,3
2016	597.524	192.389	242.347	1.032.260	79.814.871	1,29
2017	596.892	193.577	244.453	1.034.922	80.810.525	1,28
2018	599.698	198.999	248.014	1.046.711	82.003.882	1,28
2019	596.053	198.249	248.458	1.042.760	83.154.997	1,25
2020	591.204	198.979	243.614	1.033.797	83.614.362	1,24
2021	589.684	201.711	249.287	1.040.682	84.680.273	1,23
2022	588.510	203.351	252.058	1.043.919	85.279.553	1,22

Tablo 3.1'e göre, TR81 bölgesi, 2012 yılında ülke nüfusunun 1,35'ini oluşturmaktadır. Bu oran 2022 yılında 1,22 olarak gerçekleşmiştir. Ele alınan yıl aralığına bakıldığında, bölge nüfusunun ülke nüfusuna oranında düşüş yaşandığı görülmektedir. Zonguldak ili 2012-2022 yılları arasında nüfus azalış göstermektedir. 2012 yılında il nüfusu 606.527 iken, 2022 itibariyle nüfusun 588.510 kişi olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Bartın ve Karabük illerinde 2012-2022 yılları arasında nüfus artışı olduğu görülmektedir. TR81 bölgesi içerisinde, Zonguldak bölgenin en kalabalık ili olurken, Bartın 203.351 kişi ile bölgenin en az nüfusuna sahip ili olmuştur.

3.1.2.İşgücü Potansiyeli

İşgücü potansiyeli, referans alınan zamanda ne istihdamda ne de işsiz olan çalışma çağındaki kişilerden; iş arayan ancak kısa sürede işbaşı yapabilecek durumda olmayan kişilerle, iş aramamasına rağmen kısa sürede çalışabilecek olan kişilerden oluşmaktadır (TÜİK, 2023).

İşgücü piyasasının etkin olması, refah ve sürdürülebilir kalkınma açısından vazgeçilmez bir ön koşuldur. Dolayısıyla işgücü piyasası yapısal özelliklerinin iyi analiz edilmesi, oluşturulacak politikaların belirlenmesinde ve işgücü piyasasındaki sorunların çözümünde önemli rol oynamaktadır (Karabıyık, 2012).

Türkiye’de işgücüne katılımı, hane halkının geliri, eğitim düzeyi, yaş, medeni durum, mülkiyet, yerleşim bölgeleri ve hane halkının büyüklüğü gibi faktörler etkilemektedir (Yamak vd., 2012).

Tablo 3.2’de bölgenin 15-64 yaş aralığındaki işgücü potansiyeli gösterilmektedir.

Tablo 3. 2: TR81 işgücü durumu (TÜİK, 2023).

Göstergeler	2020	2021	2022
İşsizlik oranı (%)	9,8	11,4	12
İşgücüne Katılım Oranı (%)	53,6	56,2	56,9
İstihdam Oranı (%)	48,4	49,8	50,1

Tablo 3.2’ye göre, 2022 yılı işsizlik oranı %12; işgücüne katılım oranı %56,9 ve istihdam oranı %50,1 olduğu görülmektedir. 2022 yılı itibariyle üç gösterge de 2021 yılına göre bir artış olduğu gözlemlenmektedir. İşgücüne katılım oranının artması ile işsizlik oranında da artış gerçekleşmiştir. İşgücündeki artışa paralel, talep artışı olmadığından işsizlik oranında azalma olmamıştır. Bu noktada, bölgedeki işsizlik oranının düşürülmesi, işgücüne katılımın ve istihdamın dengeli bir şekilde artırılması önem teşkil etmektedir.

3.1.3.Bölgenin Gayri Safi Katma Değeri

Gayri Safi Katma Değer (GSKD), bir bölgede yer alan ekonomik birimlerin belirli bir dönemde bölgedeki ekonomik faaliyetleri sonucunda üretilen mal ve hizmetlerin (çıkıtı) değerinden, üretimde kullanılan mal ve hizmetlerin (ara tüketim) değerinin çıkarılması sonucu elde edilen değerdir (Eşiyok ve Sekmen, 2012:6).

Tablo 3.3’de Türkiye ve TR81 bölgesinin gayri safi katma değer bilgileri yer almaktadır.

Tablo 3. 3: Türkiye ve TR81 bölgesi GSKD (TL) (TÜİK, 2024)

Yıllar	TR81 Bölgesi	Türkiye	TR81/Türkiye
2012	13.492.798	1.397.219.904	0,01
2013	15.540.755	1.599.039.310	0,01
2014	18.341.950	1.818.621.907	0,01
2015	19.642.879	2.073.020.639	0,01
2016	21.638.452	2.316.930.424	0,01
2017	27.195.347	2.779.809.362	0,01
2018	33.244.986	3.371.990.850	0,01
2019	34.048.478	3.887.950.309	0,01
2020	40.773.112	4.488.017.525	0,01
2021	62.341.697	6.488.544.712	0,01
2022	129.133.757	13.436.786.794	0,01

Tablo 3.3’e bakıldığında, bölgenin Türkiye içerisindeki GSKD payı oldukça düşüktür. 2012-2022 yılları arasında Türkiye’nin GSKD payında artış yaşansa da TR81 bölgesinin de GSKD aynı oranda artmıştır. Böylelikle ele alınan yıllar aralığında GSKD sabit kalmıştır.

3.2. TR81 Bölgesinde Ekonomi ve Dış Ticaret

Dış ticaret, ülkeler ve bölgeler açısından önemli bir olgudur. İhracatın artırılması ve ithalatın azaltılması, bölgelerin kalkınması ve refaha kavuşmasında öncü bir rol oynamaktadır.

Tablo 3.4’de TR81 bölgesinin 2002-2022 yılları arası ihracat rakamları gösterilmektedir.

Tablo 3. 4: Bölgenin ihracat rakamları (Milyon Dolar) (TÜİK, 2023)

Yıllar	Zonguldak	Büyüme %	Karabük	Büyüme %	Bartın	Büyüme %
2002	31.899.245	*	9.757.009	*	739.370	*
2003	53.439.474	0,68	15.623.464	0,6	4.708.946	5,37
2004	89.938.997	0,68	13.021.652	-0,17	3.063.850	-0,35
2005	116.856.125	0,3	9.187.498	-0,29	2.552.692	-0,17
2006	166.255.106	0,42	13.914.731	0,51	2.914.601	0,14
2007	224.971.392	0,35	17.567.175	0,26	4.055.304	0,39
2008	485.982.720	1,16	30.299.309	0,72	9.631.755	1,38
2009	438.428.815	-0,1	58.064.282	0,92	14.658.901	0,52
2010	288.033.601	-0,34	139.790.398	1,41	15.693.592	0,07
2011	435.569.612	0,51	224.019.826	0,6	20.625.171	0,31
2012	321.157.964	-0,26	167.424.439	-0,25	14.116.464	-0,32
2013	312.925.328	-0,03	258.721.667	0,55	20.313.666	0,44
2014	425.330.291	0,36	296.650.550	0,15	11.176.056	-0,45
2015	201.749.106	-0,53	214.944.866	-0,28	9.569.975	-0,14
2016	240.915.061	0,19	245.162.522	0,14	13.805.911	0,44
2017	323.840.501	0,34	326.128.723	0,33	19.671.899	0,42
2018	503.037.901	0,55	365.934.996	0,12	33.584.574	0,71
2019	424.790.211	-0,16	382.741.463	0,05	29.024.735	-0,14
2020	446.884.301	0,05	416.433.579	0,09	25.721.603	-0,11
2021	834.783.012	0,87	380.151.792	-0,09	389.804.350	14,15
2022	655.533.550	-0,21	328.425.200	-0,14	33.129.443	-0,92

* 2002 yılı itibariyle veri eklendiğinden hesaplama yapılamamıştır.

Tablo 3.4'e bakıldığında, ihracat artışının en yüksek olduğu yıllar, Zonguldak ili için 2008, Karabük ili için 2010 ve Bartın ili için 2021 yıllarıdır. Zonguldak ili 2008 yılı ihracat artışına bakıldığında, demir ve çelik fasıl grubu ön plana çıkmaktadır. Yıl içerisinde bakıldığında, birçok fasıl grubunun ihracat payının arttığı görülmektedir. Karabük ili 2010 yılı ihracat artışına bakıldığında, fasıl grubunda demir ve çelik, demir ve çelikten eşya ve kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları ihracatında artış yaşandığı görülmektedir (TÜİK, 2024). Bartın ili 2021 yılı ihracat artışı,

fasıl grubunda demir ve çelik ihracatını arttırmıştır. Bu durum ise ihracat tutarlarına yansımıştır.

Tablo 3.5’de TR81 bölgesinin 2002-2022 yılları arası ithalat rakamları gösterilmektedir.

Tablo 3. 5: Bölgenin ithalat rakamları (Milyon Dolar) (TÜİK, 2023)

Yıllar	Zonguldak	Büyüme %	Karabük	Büyüme %	Bartın	Büyüme %
2002	445.766.855	*	18.719.501	*	3.900.323	*
2003	662.135.676	0,49	24.672.519	0,32	6.176.104	1,58
2004	935.915.791	0,41	61.739.599	1,5	7.154.195	1,16
2005	1.441.075.116	0,54	118.664.007	0,92	9.819.617	1,37
2006	1.680.896.526	0,17	189.361.300	0,6	15.988.774	1,63
2007	1.600.042.771	-0,05	143.695.271	-0,24	16.691.891	1,04
2008	2.191.787.003	0,37	270.109.512	0,88	8.142.806	0,49
2009	1.391.055.337	-0,37	214.035.354	-0,21	8.949.641	1,1
2010	1.540.555.030	0,11	319.190.704	0,49	9.357.576	1,05
2011	1.538.101.150	0	417.981.994	0,31	14.849.982	1,59
2012	1.256.296.453	-0,18	482.827.237	0,16	15.210.926	1,02
2013	1.349.666.825	0,07	492.643.225	0,02	8.957.074	0,59
2014	1.258.809.298	-0,07	551.628.474	0,12	9.324.932	1,04
2015	995.471.424	-0,21	520.437.557	-0,06	11.907.850	1,28
2016	757.745.921	-0,24	456.295.423	-0,12	12.137.319	1,02
2017	1.302.465.985	0,72	721.194.432	0,58	10.941.390	0,9
2018	1.333.517.763	0,02	849.461.382	0,18	13.476.874	1,23
2019	1.201.120.569	-0,1	734.321.387	-0,14	6.987.759	0,52
2020	1.178.889.575	-0,02	627.572.153	-0,15	4.598.315	0,66
2021	1.867.522.850	0,58	1.198.256.857	0,91	6.600.302	1,44
2022	2.073.486.966	0,11	1.296.148.874	0,08	8.623.025	0,31

*2002 yılı itibariyle veri eklendiğinden hesaplama yapılamamıştır.

Tablo 3.5’e göre, Zonguldak ilinde en yüksek ithalat artışı 2017 yılında, Karabük ilinde 2004 yılında, Bartın ilinde ise 2006 yılında olduğu görülmüştür. Zonguldak ili 2017 yılı ithalat

artışına bakıldığında, metal cevherleri, cüruf ve kül, mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasında elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar ve demir ve çelik fasıl gruplarında bir önceki yıla göre artış yaşandığı görülmektedir. Karabük ili 2004 yılı ithalat artışına bakıldığında, mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasında elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar ve demir ve çelik fasıl gruplarında bir önceki yıla göre artış yaşandığı tespit edilmiştir. Bartın ili 2006 yılı ithalat artışına bakıldığında ise, mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasında elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar fasıl grubu ön plana çıkmaktadır. Ayrıca yeni fasıl gruplarının eklendiği tespit edilmiştir (TÜİK, 2024).

Bölge dış ticaret verileri incelendiğinde 2022 yılı itibariyle Zonguldak ve Karabük ili dış açık verirken, Bartın ilinde dış fazla olduğu görülmektedir.

3.2.1.TR81 Bölgesi İllerinin Dış Ticaretinin Ülkelere Göre Verileri

Sanayileşme ve küreselleşme dünya ticaretini giderek arttırmaktadır. Özellikle teknolojik gelişmelerin artması, insanların tüketim ihtiyaçlarının temini için gerekli olanakları artmıştır. Böylece, ülkeler arasındaki dış ticaret önemli bir boyuta ulaşmıştır (Hepaktan ve Çılbant, 2016). Dış ticaret önemli olmakla birlikte, ticaret yapılan ülkenin ve malların da ne olduğu önem arz etmektedir (Çayır ve Köse, 2019).

Tablo 3.6’da TR81 bölgesinin 2002-2022 tarihlerinde en fazla ihracat ve ithalat yapılan ülkeler gösterilmektedir.

Tablo 3. 6: TR81 bölgesinin en fazla ihracat ve ithalat yaptığı ülkeler (TÜİK, 2023)

Yıllar	İhracat	İthalat
2002	Hollanda, Meksika, Fransa, Kanada, Almanya	Rusya Federasyonu, Brezilya, Avustralya, Kanada, ABD
2003	Romanya, Almanya, Fransa, Hollanda, Yunanistan	Rusya Federasyonu, Brezilya, Avustralya, ABD, Ukrayna
2004	Romanya, Yunanistan, Almanya, İngiltere, Fransa	Rusya Federasyonu, Ukrayna, Brezilya, Kanada, ABD

Tablo 3.6: (devam ediyor)

2005	Romanya, İtalya, Yunanistan, Almanya, İngiltere	Rusya Federasyonu, Ukrayna, Brezilya, ABD, İsveç
2006	Romanya, İtalya, ABD, Almanya, İngiltere	Rusya Federasyonu, İsveç, Ukrayna, Brezilya, Avustralya
2007	Romanya, İtalya, Brezilya, Almanya, İngiltere	Rusya Federasyonu, Brezilya, Ukrayna, İsveç, Avustralya
2008	Romanya, Yunanistan, İspanya, İtalya, İngiltere	Rusya Federasyonu, Brezilya, Ukrayna, Avustralya, ABD
2009	İtalya, Romanya, İspanya, Brezilya, Mısır	Rusya Federasyonu, Brezilya, İsveç, Ukrayna, ABD
2010	Romanya, İspanya, İngiltere, Suriye, Almanya	ABD, İsveç, Ukrayna, Rusya Federasyonu, Brezilya
2011	İran, Romanya, Fas, İtalya, Belçika	İsveç, ABD, Ukrayna, Rusya Federasyonu, Brezilya
2012	Romanya, ABD, Fas, İngiltere, Almanya	Ukrayna, ABD, Brezilya, Rusya Federasyonu, İsveç
2013	ABD, Romanya, Fas, Almanya, İngiltere	ABD, Rusya Federasyonu, Ukrayna, Brezilya, İsveç
2014	ABD, İngiltere, Romanya, Kanada, Fas	ABD, Rusya Federasyonu, Ukrayna, İsveç, Brezilya
2015	Fas, Romanya, ABD, Almanya, İngiltere	ABD, Ukrayna, Rusya Federasyonu, Brezilya, İsveç
2016	ABD, Almanya, Romanya, İran, Fas	Rusya Federasyonu, Ukrayna, Avustralya, İsveç, Brezilya
2017	Romanya, Fas, Kanada, İran, ABD	Rusya Federasyonu, Ukrayna, İsveç, ABD, Çin
2018	Romanya, Fas, Kanada, İspanya, İtalya	Rusya Federasyonu, İsveç, Çin, ABD, Brezilya
2019	Fas, Romanya, İtalya, İspanya, Kanada	Rusya Federasyonu, Avustralya, Brezilya, İsveç, Ukrayna

Tablo 3.6: (devam ediyor)

2020	Romanya, Belçika, İtalya, Fas, İspanya	Rusya Federasyonu, İsveç, Brezilya, ABD, Ukrayna
2021	İtalya, Belçika, Romanya, Kanada, Fas	Rusya Federasyonu, Brezilya, İsveç, Ukrayna, Avustralya
2022	İtalya, Almanya, Romanya, Fas, Kanada	Rusya Federasyonu, Avustralya, Kolombiya, İsveç, Brezilya

Tablo 3.6'ya bakıldığında, en fazla ihracat yapılan ülkeler; Romanya, Fas ülkeleridir. En fazla ithalat yapılan ülkeler; Rusya Federasyonu, Ukrayna, Brezilya ülkeleridir. Rusya Federasyonu ile her yıl ithalat yapılmıştır.

Gelişmekte olan ülkelere bakıldığında, en önemli sorunların başında belirli ürünlerden oluşan kısıtlı bir ihracat havuzu olduğu görülmektedir. İhracat havuzunun ilksel ve kısıtlı ürünlerden oluşması, ülkeleri küresel piyasada meydana gelebilecek olumsuzluklara açık hale getirmektedir. Çeşitlenme ile birlikte ihracat grubuna olan bağımlılık da azalmaktadır. Böylece çeşitlendirmede kullanılan bilgi farklı sektörlerle de yayılmaktadır. Yayılım sonucunda, yeni ürünler ortaya çıkmakta, kalite ve ürün çeşitliliği artmaktadır (Can ve Doğan, 2015).

Tablo 3.7'de TR81 bölgesinde 2002-2022 yılları arasında ihracat edilen başlıca ürünler gösterilmektedir. Ürün sınıflandırılmasında ISIC Rev-3 düzey 2 (2 digit) kullanılmıştır.

Tablo 3. 7: TR81 bölgesinde ihracat edilen başlıca ürünler (TÜİK, 2023)

Yıllar	Başlıca İhracat Edilen Ürünler
2002	Ana metal sanayi, Metalik olmayan diğer mineral ürünler, Giyim eşyası
2003	Ana metal sanayi, Metalik olmayan diğer mineral ürünler, Giyim eşyası
2004	Ana metal sanayi, Metalik olmayan diğer mineral ürünler, Giyim eşyası
2005	Ana metal sanayi, Metalik olmayan diğer mineral ürünler, Tarım ve hayvancılık
2006	Ana metal sanayi, Metalik olmayan diğer mineral ürünler, Tarım ve hayvancılık

Tablo 3. 7: (devam ediyor)

2007	Ana metal sanayi, Metalik olmayan diğer mineral ürünler, başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat
2008	Ana metal sanayi, Metalik olmayan diğer mineral ürünler, başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat
2009	Ana metal sanayi, Metalik olmayan diğer mineral ürünler, diğer ulaşım araçları
2010	Ana metal sanayi, Metalik olmayan diğer mineral ürünler, başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat
2011	Ana metal sanayi, başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat, Metalik olmayan diğer mineral ürünler
2012	Ana metal sanayi, Metalik olmayan diğer mineral ürünler, Metal eşya sanayi (makine ve teçhizatı hariç)
2013	Ana metal sanayi, Metalik olmayan diğer mineral ürünler, Metal eşya sanayi (makine ve teçhizatı hariç)
2014	Ana metal sanayi, Metalik olmayan diğer mineral ürünler, başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat
2015	Ana metal sanayi, Metalik olmayan diğer mineral ürünler, başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat
2016	Ana metal sanayi, Metalik olmayan diğer mineral ürünler, başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat
2017	Ana metal sanayi, Metalik olmayan diğer mineral ürünler, başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat
2018	Ana metal sanayi, Metalik olmayan diğer mineral ürünler, başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat
2019	Ana metal sanayi, Metalik olmayan diğer mineral ürünler, başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat
2020	Ana metal sanayi, Metalik olmayan diğer mineral ürünler, başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat
2021	Ana metal sanayi, Metalik olmayan diğer mineral ürünler, başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat
2022	Ana metal sanayi, Metalik olmayan diğer mineral ürünler, başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat

Tablo 3.7'ye göre, 2022 yılı ihraç edilen başlıca ürünler; ana metal sanayi, metalik olmayan diğer mineral ürünler, başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizatdır. 2002-2022 yılları arasında en çok ihraç edilen ürün, ana metal sanayi ürünüdür.

3.2.2.TR81 Bölgesi İhracatına İlişkin Sektör Verileri

Çalışmanın bu bölümünde sektörler hakkında bilgi ve il bazında ihracat ve ithalat verileri yer almaktadır.

3.2.2.1. Tarım ve Ormancılık Sektörü

Tarım sektörü, Türkiye'de olumsuz koşullar olmasına rağmen büyük bir potansiyele sahiptir. Ülkenin kalkınma sürecine farklı kanallardan katkı sağlamaktadır. Sektöre bakıldığında, nüfusun önemli bir kısmını istihdam etmektedir. Beslenme açısından zorunlu olan gıdaların üretilmesi, sanayi sektörüne girdi sağlamaktadır. Ticareti yapılan ürünlerin ihracata katkı sağlaması, sanayi ürünleri için talep yaratılmasıyla, ülke ekonomisine önemli bir katkı sunmaktadır (Doğan, 2009).

Tarım sektörü, insanların yaşamlarını sağlıklı bir şekilde sürdürebilmeleri açısından önemli bir faktördür. Hayatın devamı açısından gerekli gıda maddeleri ve kullanılan hammaddelerin çoğunluğu bu sektörden temin edilmektedir. Tarım sektörünün ikamesi bulunmamaktadır. Türkiye'nin ekonomik ve sosyal gelişimi açısından önemli bir paya sahiptir. Sanayi devrimine geçiş ile birlikte tarım sektörünün ekonomi içerisindeki payı giderek azalmaktadır (Şaşmaz ve Özel, 2019).

Ormancılık sektörü ise, doğaya açık ekosistem yönetimiyle birlikte, elde edilen mal ve hizmetlerin, katma değeri yüksek ürünlere dönüştürülmesini sağlayan ciddi yatırım ve araştırma gerektiren önemli bir sektördür (On Birinci Kalkınma Planı, 2018).

Tarım ve ormancılık sektörünün etkili bir şekilde yönetilerek sürdürülebilirlik ilkesine uygun olarak işletilmesi, ülkenin uzun vadede kalkınmasına da katkı sağlayacaktır.

Tablo 3.8'de TR81 bölgesinin il bazında tarım ve ormancılık sektörünün ithalat ve ihracat verileri yer almaktadır.

Tablo 3. 8: TR81 Bölgesi illerinin tarım ve ormancılık sektörü ihracat ve ithalat verileri
(TÜİK, 2023)

Yıllar	Zonguldak		Bartın		Karabük	
	İhracat (\$)	İthalat (\$)	İhracat (\$)	İthalat (\$)	İhracat (\$)	İthalat (\$)
2002	489.366	205.010	*	735.562	*	51.064
2003	477.204	182.072	*	2.478.317	*	46.564
2004	949.474	318.974	25.200	3.544.206	*	10.000
2005	21.280.597	726.183	*	4.936.213	*	316.959
2006	27.020.765	1.167.944	*	6.134.302	*	117.096
2007	13.457.036	659.731	*	2.579.977	*	*
2008	7.053.425	630.662	*	921.281	*	*
2009	8.879.944	812.617	16.560	*	*	*
2010	9.102.125	618.847	*	90.927	1.004	*
2011	8.606.789	1.505.557	58.813	*	2.017	2.685.200
2012	7.149.792	1.125.768	46.996	76.034	70.125	147.655
2013	6.166.717	1.994.646	428	22.650	40.742	*
2014	4.848.371	883.867	*	*	736	*
2015	1.430.923	1.080.978	76.754	*	15.765	*
2016	1.161.201	831.261	458.007	*	223.637	*
2017	1.453.939	1.000.139	1.681.409	147.993	532.166	259.999
2018	1.428.106	866.714	5.337.603	826.839	412.930	*
2019	1.686.542	658.926	6.109.187	49.545	445.152	*
2020	1.280.692	588.930	9.773.821	175.817	279.104	*
2021	1.576.065	805.100	8.543.095	23.698	1.700	50.221
2022	1.420.698	592.300	8.615.917	84.324	4.972	22

*veri elde edilememiştir.

Tablo 3.8'e bakıldığında, Zonguldak ili ihracat rakamlarıyla 2005, 2006 ve 2007 yıllarında ön plana çıkmaktadır. ISIC Rev-3 Düzey4 (4 digit) seçeneği detaylı olarak incelendiğinde, 2005-2006 ve 2007 yıllarında meyveler, sert kabuklular, içecek ve baharat bitkileri ve başka yerde sınıflandırılmamış hayvan ve hayvansal ürünler ihracatında artış yaşandığı tespit edilmiştir (TÜİK, 2023). 2022 yılı itibariyle ihracat tutarı 1.420.698 \$, ithalat tutarı 592.300

\$ gerçekleşmiştir. Tarım ve ormancılık sektörünün, 2022 yılında 828.398 \$ dış fazla verdiği görülmektedir. Bartın ili ise, 2022 yılı itibariyle ihracat tutarı 8.615.917 \$, ithalat ise 84.324 \$ gerçekleşmiş ve 8.531.593 \$ dış fazla vermiştir. Son olarak, Karabük ili 2022 yılı itibariyle ihracat tutarı 4.972 \$ ve ithalat 22 \$ gerçekleşmiştir. Tarım ve ormancılık sektörü, Karabük ilinde 4.950 \$ dış fazla vermiştir. Bununla birlikte söz konusu sektör de Bartın ili ön plana çıkmaktadır.

3.2.2.2. Balıkçılık Sektörü

Türkiye üç tarafı denizlerle kaplı 26 milyon hektarlık su üretim kaynağına sahip bir ülke konumundadır. Mevcut potansiyele bakıldığında, sektörün desteklenerek ekonomideki payının artırılması gerekmektedir (Karataş, 2005).

Türkiye'nin su ürünlerinin kullanılması ve geliştirilmesinde sürekliliğin sağlanması, kaynakların etkin bir biçimde değerlendirilmesi, yeni av alanlarının bulunması ve stoklardan faydalanılması, stok verimliliğinin ve bunlara etki eden faktörlerin çok iyi belirlenmesi gerekmektedir (Genç, vd., 2002). Mevcut potansiyellere bakıldığında, balıkçılık sektörünün GSYH içerisindeki payı oldukça düşük bir seviyededir (Sarıözkan, 2016).

Tablo 3.9'da bölge illerinin balıkçılık sektörüne ilişkin ihracat ve ithalat verileri yer almaktadır.

Tablo 3.9: TR81 bölgesi illerinin balıkçılık sektörü ihracat ve ithalat verileri (TÜİK, 2023)

Yıllar	Zonguldak		Bartın		Karabük	
	İhracat (\$)	İthalat (\$)	İhracat (\$)	İthalat (\$)	İhracat (\$)	İthalat (\$)
2002	275.528	*	*	*	*	*
2003	248.308	*	*	*	*	*
2004	280.482	*	*	*	*	*
2005	411.879	*	*	*	*	*
2006	335.583	10.867	*	*	*	*
2007	370.737	*	*	*	*	*
2008	837.534	*	*	*	*	*

Tablo 3.9: (devam ediyor)

2009	900.022	*	*	*	*	*
2010	1.279.112	218.752	*	*	*	*
2011	1.238.256	*	*	*	*	*
2012	1.346.581	116.711	*	*	*	*
2013	1.612.295	50.853	*	*	*	*
2014	1.166.637	96.853	*	*	*	*
2015	695.128	30.213	*	*	*	*
2016	1.102.690	40.352	*	*	*	*
2017	1.147.009	128.157	*	*	*	*
2018	1.036.423	164.623	*	*	*	*
2019	1.259.516	211.637	*	*	*	*
2020	1.286.360	58.885	*	*	*	*
2021	1.598.854	*	*	*	*	*
2022	1.007.564	98.673	*	*	*	*

* veri elde edilememiştir.

Tablo 3.9'a bakıldığında, 2002-2022 yıllarında Zonguldak ili ihracat verileri dalgalı bir seyir göstermektedir. 2002 yılında 275.528 \$ olan ihracat tutarı, 2010 yılına kadar artış göstermektedir. 2010 yılı sonrasında istikrarlı bir artış gözlemlenememiştir. 2022 yılı itibarıyla ihracat tutarı 1.598.854 \$, ithalat tutarı ise 98.673 \$ olarak gerçekleşmiştir. Bartın ve Karabük illerinde ise ihracat ve ithalat gerçekleşmemiştir. Bölgenin kıyı kesimine olan yakınlığı göz önüne alındığında, potansiyel açısından sektörün geliştirilerek ihracat oranlarının artırılması gerekmektedir.

3.2.2.3. Madencilik ve Taşocakçılığı Sektörü

Madencilik endüstrisi, ülkeler açısından kritik öneme sahip bir sektördür. Bu sektör, stratejik kararlar alınırken öncelik verilen sektörler arasında yer almaktadır. Son yıllarda teknolojik gelişim ile birlikte ihtiyaç duyulan hammadde kalitesi ve enerji nedeniyle madencilik sektörü ön plana çıkmaktadır. Fosil yakıtlardan daha çok yenilenebilir enerjiye geçişte kobalt, nikel, lityum, bakır ve nadir toprak elementleri gibi maddelerin yaygın ve fazla kullanılmasına neden olmaktadır. Böylece maden firmaları gelecek açısından önemli olan

hammadelerin üretiminde kritik rol üstlenmektedir. Ayrıca ülkelerin iklim değişikliği konusundaki farkındalığın artmasıyla birlikte, çevresel politikalar ön plana çıkmaktadır (TOBB, 2020).

Türkiye, jeopolitik konumu gereği maden çeşitliliği bakımından zengin ülke konumundadır. TR81 bölgesine bakıldığında, madencilik ve taşocakçılığı bakımından zengin bir bölge olduğu görülmektedir. Zonguldak ili en önemli maden yatak ve oluşumları arasında, manganez, boksit, barit, fosfat, dolomit, kuvarsit, şiferton ve kuvars kumu olarak sayılabilir. İl kuvarsit ve kuvars kumu bakımından önemli potansiyellere sahiptir. Metalik maden açısından en önemli maden ise boksittir. Zonguldak ilinde bulunan taşkömürü sahası ülkemiz açısından en önemli maden yataklarından biridir. Sanayiye önemli katkı sağlamakta ve istihdam yaratmaktadır. Çıkarılan taşkömürü termik santraller ve demir-çelik sektöründe kullanılmaktadır (MTA,2024).

Bartın iline bakıldığında, endüstriyel hammadde bakımından en zengin madenler kuvartis, kuvars kumu, dolomit ve şifertondur. Karabük ilinde ise, stratejik uygunluk bakımından, maden yataklarına yakınlığı ve demir yolu güzergahı üzerinde olduğundan il demir-çelik fabrikası buraya kurulmuştur. Sanayi şehri olmasından kaynaklı olarak demir-çelik alanında birçok sanayi sektörü gelişmiştir. Endüstriyel hammadde kaynakları başta kuvartis, dolomit, mermer bentonit ve feldispat olarak sayılabilir (MTA, 2024).

Tablo 3.10’da TR81 bölgesinin il bazında madencilik ve taşocakçılığı sektörüne ait ihracat ve ithalat verileri yer almaktadır.

Tablo 3. 10: TR81 bölgesi illerinin madencilik ve taşocakçılığı sektörü ihracat ve ithalat verileri (TÜİK, 2023)

Yıllar	Zonguldak		Bartın		Karabük	
	İhracat (\$)	İthalat (\$)	İhracat (\$)	İthalat (\$)	İhracat (\$)	İthalat (\$)
2002	123.951	246.668.895	1.743	*	1.197.228	11.444.901
2003	10.800	230.318.983	450	192.856	1.315.390	6.220.423
2004	56.163	269.798.246	3.043	182.123	1.777.235	34.848.314
2005	*	428.634.009	189	89.350	773.829	91.594.199
2006	8.552	649.668.958	*	3.052.525	1.109.546	95.935.777

2007	225.104	651.225.714	236	4.331.085	531.377	77.187.726
------	---------	-------------	-----	-----------	---------	------------

Tablo 3.10: (devam ediyor)

2008	18.779.919	977.657.860	2.044	272.852	56.098	133.786.902
2009	253.255	943.511.580	465	3.451.630	69.528	98.117.153
2010	312.408	1.088.514.762	*	1.295.638	40.124	155.483.759
2011	249.475	1.091.540.376	*	1.140.604	31.171	153.589.658
2012	788.242	907.989.382	4.045	2.232.897	142.940	204.812.655
2013	1.121.446	914.718.191	*	1.824.992	35.805	176.401.226
2014	168.551	819.738.850	*	155.456	81.441	251.504.164
2015	664.300	591.958.044	*	48.600	94.521	268.153.193
2016	305.404	492.548.410	*	102.473	64.588	197.460.189
2017	671.253	523.722.287	*	138.658	391.190	355.083.510
2018	419.990	777.659.321	*	488.587	468.104	359.245.663
2019	24.302	726.773.651	*	422.542	509.159	425.760.105
2020	80.183	724.999.854	176	559.855	529.934	299.590.359
2021	398.091	1.048.366.392	131	875.405	1.055.818	570.665.321
2022	254.067	1.014.746.286	*	3.985.181	853.170	785.509.001

* veri elde edilememiştir.

Tablo 3.10’da görüldüğü üzere, Zonguldak ili için 2022 yılı itibariyle ihracat tutarı 254.067 \$, ithalat tutarı 1.014.746.286 \$ gerçekleşmiştir. Sektör 1.014.492.219 \$ dış açık vermiştir. Aynı yılda Bartın ilinde ihracat yapılmamış, ithalat tutarı 3.985.181 \$ olarak gerçekleşmiş ve dış açık vermiştir. Karabük ili ihracat tutarı ise 853.170 \$, ithalat oranı 785.509.001 \$ olarak gerçekleşmiş ve 784.655.831 \$ dış açık vermiştir.

Bölge madencilik potansiyeline bakıldığında, sektörün güçlendirilerek ihracat oranlarının artırılması bölge kalkınması açısından da önemli rol oynamaktadır.

3.2.2.4. İmalat Sanayi Sektörü

Bir ülkenin gelişme sürecindeki en önemli göstergelerden biri imalat sanayi sektörüdür. Ülkelerin gelişmesiyle sektör payları da değişiklik göstermektedir. Önceleri tarım gibi

sektörlerin ülke ekonomisi içerisindeki payı yüksekken, ülkeler geliştikçe bu pay yerini imalat sanayi sektörüne bırakmıştır. Ayrıca hizmet sektörünün de payı artmaktadır. Kalkınma literatüründe gerçekleşen bu değişim, yapısal bir dönüşüm olarak adlandırılmaktadır (TÜSİAD, 2008).

İmalat sanayi sektörü; hammaddelerin işlenerek ara mala dönüştürülmesi aşamasını sağlayan sanayi dalıdır. Sektör, istihdam, katma değer ve ihracat yarattığından dolayı ekonominin temel yapı taşlarından biridir. Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri artarken, sektörlerinde ekonomi içerisindeki payları değişiklik göstermektedir. Tarım gibi doğal kaynaklara dayanan sektörlerin payları giderek azalırken, imalat sanayi sektörünün payı artmaya başlamaktadır. Bu değişim yapısal ve doğal bir dönüşüm olarak karşımıza çıkmaktadır. İmalat sanayi sektörü, ülke ekonomisinin kalkınması ve büyümesine önemli katkı sağlamaktadır. İmalat sanayi sektöründe verimliliğin artırılması, ülke ekonomileri açısından en önemli stratejilerden biri olmaktadır (Seyhan Akyol ve Ulu Metin, 2021).

İmalat sanayi sektörü, ülkelerin istihdam hacmi ve üretim değeri açısından önemli bir paya sahiptir. İmalat sanayi sektörünün alt sektörlerine bakıldığında ara mallar, tüketim malları ve yatırım malları olarak üç alt gruba ayrıldığı görülmektedir. Ara mallara bakıldığında, ağaç mantar ürünleri, çırçırılama, basım, lastik, deri ve küçük işleme, plastik kimya, petrol ürünleri, petrokimya, çimento, gübre, pişmiş kil, cam, seramik, demir-çelik ve demir dışı metaller bulunmaktadır. Tüketim mallarında, gıda, dokuma, içki, hazır giyim, tütün, ayakkabı, mobilya, ağaç gibi sanayi dalları değerlendirilmektedir. Yatırım mallarında ise, elektriksiz makineler, madeni eşya, tarım makineleri, elektrikli makineler, ilmi ve mesleki ölçü aletleri, elektronik, demiryolu ve karayolu taşıtları, uçak imalat, gemi inşa ve diğer sanayi dallarından oluşmaktadır (Koç, vd., 2017).

Tablo 3.11’de TR81 bölgesinin il bazında imalat sanayi sektörü ihracat ve ithalat verileri yer almaktadır.

Tablo 3. 11: TR81 bölgesi illerinin imalat sanayi sektörü ihracat ve ithalat verileri (TÜİK, 2023)

Yıllar	Zonguldak		Bartın		Karabük	
	İhracat (\$)	İthalat (\$)	İhracat (\$)	İthalat (\$)	İhracat (\$)	İthalat (\$)
2002	31.010.400	192.036.375	737.627	3.164.761	8.559.781	7.223.536

2003	52.622.660	419.318.046	4.708.496	3.504.931	14.308.074	18.124.159
2004	87.944.554	644.371.186	3.035.607	3.423.386	11.244.417	26.222.281

Tablo 3.11: (devam ediyor)

2005	94.670.231	954.391.572	2.552.503	4.794.054	8.413.669	26.268.273
2006	138.087.581	979.220.429	2.914.601	6.801.947	12.805.185	93.308.427
2007	210.918.515	904.695.703	4.055.068	9.780.829	17.035.798	66.504.047
2008	459.311.842	1.107.311.751	9.629.711	6.948.673	30.243.211	133.836.532
2009	428.395.594	365.731.327	14.641.876	5.498.011	57.994.754	115.859.169
2010	276.897.756	341.185.280	15.693.592	7.958.055	139.749.270	162.870.740
2011	424.760.466	327.860.858	20.566.358	13.692.746	223.985.177	261.707.136
2012	311.390.349	275.486.235	14.065.423	12.898.098	167.211.374	277.866.927
2013	303.940.545	360.167.953	20.313.238	7.109.432	258.645.120	316.238.983
2014	419.056.767	374.816.798	11.176.056	9.169.476	296.568.373	298.273.341
2015	198.570.503	357.487.182	9.493.221	11.859.250	214.834.580	252.284.364
2016	237.744.241	234.774.383	13.347.904	12.034.846	244.874.297	258.543.578
2017	320.545.449	745.610.254	17.990.490	10.654.739	325.201.141	365.844.304
2018	499.152.122	521.732.668	28.246.971	12.161.448	365.053.962	490.215.719
2019	421.167.011	437.997.029	22.915.548	6.515.672	381.787.152	306.260.098
2020	443.163.380	413.986.737	15.947.606	3.862.643	415.624.541	206.545.379
2021	830.546.783	765.341.227	381.261.124	5.701.199	379.094.274	340.718.405
2022	646.260.112	1.007.275.397	24.452.187	4.553.520	327.548.801	376.581.281

Tablo 3.11'e bakıldığında, Zonguldak ili için 2002-2022 yılları itibariyle ihracat tutarı dalgalı bir seyir göstermektedir. 2002-2008 yılları arasında artan ihracat tutarı diğer yıllarda değişkenlik göstermektedir. 2002 yılında 31.010.400 \$ olan ihracat tutarı, 2022 yılında 646.260.112 \$ olarak görülmektedir. İthalat tutarına bakıldığında son yıllarda artış olduğu gözlemlenmektedir.

Zonguldak ili için sektör dış açık vermiştir. Bartın iline bakıldığında ise, ihracat tutarı dalgalı bir seyir göstermektedir. En fazla ihracatın yapıldığı yıl 2021 yılıdır. Ürün bazında bakıldığında, ana metal sanayi ihracatının önemli derece de katkı sağladığı tespit edilmiştir (TÜİK, 2023). Ancak 2022 yılına gelindiğinde ihracat tutarında ciddi bir düşüş olduğu

görülmektedir. 2022 yılı ithalat tutarı 4.553.520 \$ olarak gerçekleşmiş ve sektör dış fazla vermiştir. Son olarak Karabük iline bakıldığında ise, ihracat tutarında son 3 yılda azaldığı görülmektedir. Bununla birlikte söz konusu yıllarda ithalat tutarları da artmıştır. 2022 yılı ihracat tutarı 327.548.801 \$ iken, ithalat tutarı 376.581.281 \$ olarak gerçekleşmiştir. Sektör, dış açık vermiştir. İmalat sanayi sektöründe Bartın ili ön plana çıkmıştır.

3.2.2.5.Elektrik, Gaz ve Su Sektörü

Türkiye’de elektrik, gaz ve su sektörü, enerji ve su kaynaklarının üretiminden dağıtım işlemine kadar geniş alanlarda hizmetler sunan önemli sektörler arasında yer almaktadır.

Elektrik sektörü, ülkenin enerji ihtiyacının karşılandığı bir sektör olmakla birlikte, ekonomik açıdan önemli bir gösterge niteliğindedir. Türkiye’de elektrik üretimi açısından, kömür, doğalgaz, hidrolik enerji, rüzgâr, güneş, jeotermal önemli enerji kaynaklarındandır. Enerji talebinin karşılandığı önemli sektör ise, doğalgaz sektörüdür. Doğalgaz, yer altında bulunabileceği gibi petrol ile birlikte de bulunabilmekte ve elektrik üretimi, konut, sanayi ve hizmet sektörlerinde kullanılmaktadır. Doğalgaz sektörünün büyük bir kısmı ithal edilmektedir (URL-2,2024).

Su sektörü, içme suyunun temini, sulama, atık su arıtımı, hidroelektrik enerji üretimi ve taşkın kontrolü gibi faaliyetleri içermektedir (URL-3,2024). Su kaynaklarının etkin bir şekilde yönetilmesi, çevrenin korunması açısından kritik öneme sahiptir.

Ülkelerin kalkınması açısından bu sektör önemli bir paya sahiptir. Türkiye enerji bakımından dışa bağımlı bir ülkedir. Üretilen enerji miktarı tüketilen enerji miktarını karşılayamadığından, ülke ekonomisine de olumsuz etki yapmaktadır. Sektörün geliştirilmesi için, gerekli yatırımların yapılarak ekonomiye katkısının artırılması gerekmektedir.

3.2.2.6.Toptan ve Perakende Ticaret Sektörü

Toptancılık, üretimi yapılan malı toplu bir şekilde indirimli olarak daha yüksek fiyat ile satışını yapan ve üretici olmayan işletmelerdir. Bu noktada toptancılar, bir üründe veya ürün grubunda uzman konuma gelebilirler (Chen, 2022).

Perakendecilik kısaca, üretici ve tüketici arasındaki malların naklini sağlayan aracılık faaliyeti olarak tanımlanabilmektedir. Ürünlerin pazarlanmasına ilişkin tüm süreçler perakendeciliğin içerisinde yer almaktadır. Perakende sektörü, günümüzde rekabete son derece önem vermektedir (Çakırkaya, 2016:28).

Toptan ve perakende ticaret sektörleri, tüketim mallarının tedarik zincirinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Toptan ticaret sektörü, perakende satış noktalarına malzeme desteği sağlamakla iken, perakende satışlar, tüketici taleplerini karşılamak amacıyla toptan satış birimleriyle ortak çalışma da bulunmaktadır. Böylece söz konusu sektörler, ekonomik büyüme ve tüketim ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli bir konumda bulunmaktadır.

Tablo 3.12’de TR81 bölgesinin il bazında toptan ve perakende ticaret sektörüne ait ihracat ve ithalat verileri yer almaktadır.

Tablo 3. 12: TR81 bölgesi illerinin toptan ve perakende ticaret sektörü ihracat ve ithalat verileri (TÜİK, 2023)

Yıllar	Zonguldak		Bartın		Karabük	
	İhracat (\$)	İthalat (\$)	İhracat (\$)	İthalat (\$)	İhracat (\$)	İthalat (\$)
2002	*	6.855.351	*	*	*	*
2003	79.502	12.316.575	*	*	*	281.373
2004	708.324	21.427.385	*	*	*	659.004
2005	493.418	57.323.105	*	*	*	484.576
2006	802.625	50.828.217	*	*	*	*
2007	*	43.461.383	*	*	*	3.498
2008	*	106.121.458	*	*	*	2.486.078
2009	*	80.999.813	*	*	*	59.032
2010	442.200	109.997.132	*	*	*	834.649
2011	714.626	117.194.359	*	*	1.461	*
2012	483.000	71.578.357	*	*	*	*
2013	84.325	72.731.332	*	*	*	*

2014	89.965	63.272.930	*	*	*	*
-------------	--------	------------	---	---	---	---

Tablo 3.12: (devam ediyor)

2015	387.313	44.915.007	*	*	*	*
2016	601.525	29.551.515	*	*	*	*
2017	22.851	32.002.405	*	*	4.226	*
2018	1.001.260	32.551.005	*	*	*	*
2019	652.840	35.363.755	*	*	*	2.300.836
2020	1.073.686	39.247.112	*	*	*	121.436.415
2021	662.799	53.003.156	*	*	*	286.822.753
2022	6.589.812	50.702.682	59.753	*	18.257	134.058.266

* veri elde edilememiştir.

Tablo 3.12'ye göre, toptan ve perakende ticaret sektörü ihracat tutarlarına bakıldığında dalgalı bir seyir görülmektedir. Zonguldak ili 2022 yılında ihracat tutarı 6.589.812 \$ gerçekleşirken, ithalat tutarı ise 50.702.682 \$ gerçekleşmiştir. Bartın ilinde ise, 2002-2021 yılları arasında ihracatta veri elde edilememiştir. 2022 yılı ihracat tutarı 59.753 \$ olarak gerçekleşmiş ve belirtilen yıllar aralığında ithalat yapılmamıştır. Son olarak Karabük ilinde ise, 2022 yılı ihracat tutarı 18.257 \$, ithalat tutarı 134.058.266 \$ gerçekleşmiş ve dış açık verilmiştir. Veri elde edilen 2011 ve 2017 yıllarına göre 2022 yılında ihracatta bir artış söz konusudur. ISIC Rev3 Düzey4 (4 digit) seçeneğine bakıldığında, atık ve hurdalar ürününün ihracatının gerçekleştiği tespit edilmiştir (TÜİK, 2023).

3.2.2.7. Gayrimenkul, Kiralama ve İş Faaliyetleri Sektörü

Gayrimenkul, taşınmaz bir varlığın, başka bir ifadeyle bir yerden başka bir yere taşınmasının mümkün olmadığı yapılardır (Özdemir, 2015:4).

Bununla birlikte kiralama, bir varlığın kullanım hakkını, bedel karşılığında, belirli süreler dahilinde devreden bir sözleşmedir. Kiralama faaliyetleri iki grupta incelenmektedir (Gökgöz, 2019);

- i. Faaliyet kiralaması, mülkiyetinden kaynaklanan getiri ve risklerin tamamen devredilmediği kiralama türüdür.
- ii. Finansal kiralama ise, mülkiyetinden kaynaklanan getiri ve risklerin çoğunluğunun devredildiği kiralama türüdür.

Tablo 3.13’de TR81 bölgesi illerinin gayrimenkul, kiralama ve iş faaliyetleri sektörü ihracat ve ithalat verileri yer almaktadır.

Tablo 3. 13: TR81 bölgesi illerinin gayrimenkul, kiralama ve iş faaliyetleri sektörü ihracat ve ithalat verileri (TÜİK, 2023)

Yıllar	Zonguldak		Bartın		Karabük	
	İhracat (\$)	İthalat (\$)	İhracat (\$)	İthalat (\$)	İhracat (\$)	İthalat (\$)
2002	*	1.224	*	*	*	*
2003	*	*	*	*	*	*
2004	*	*	*	*	*	*
2005	*	247	*	*	*	*
2006	*	111	*	*	*	*
2007	*	240	*	*	*	*
2008	*	65.272	*	*	*	*
2009	*	*	*	*	*	*
2010	*	20.257	*	*	*	1.556
2011	*	*	*	*	*	*
2012	*	*	*	*	*	*
2013	*	3.850	*	*	*	3.016
2014	*	*	*	*	*	1.850.969
2015	*	*	*	*	*	*
2016	*	*	*	*	*	41.530
2017	*	2.463	*	*	*	1.630
2018	*	3.092	*	*	*	*
2019	*	*	*	*	*	*
2020	*	*	*	*	*	*
2021	*	*	*	*	*	*

2022	*	55	267	*	*	300
------	---	----	-----	---	---	-----

* veri elde edilememiştir.

Tablo 3.13'e göre, sektörün illerin dış ticaretine önemli bir katkı sunmadığı görülmektedir.

3.2.2.8. Diğer Sosyal, Toplumsal ve Kişisel Hizmetler Sektörü

Sosyal hizmet, sosyal gelişim ve değişmeyi, insanların özgürleşmesini, güçlenmesini ve sosyal bütünleşmeyi arttırmayı hedefleyen uygulama odaklı bir akademik ve meslek disiplini. İnsan hakları, sosyal adalet, kolektif sorumluluk ve değişkenlere saygı, sosyal hizmetin ana kaynağını oluşturan ilkelere. Beşerî ve sosyal bilimler, sosyal hizmet ve yerel bilgi gibi teorilerle desteklenmektedir. Böylece sosyal hizmet disiplini, yaşam zorluklarını gidermek ve refahı arttırmak için bir araya getirmektedir (IFSW,2014).

Toplumsal hizmetler, tüm topluma verilen genel hizmetler olarak tanımlanmaktadır. Örneğin; temizlik, güvenlik, beslenme, iletişim, ulaşım gibi genel hizmetlerdir. Ayrıca sosyal hizmetler, gönüllü ve ücretsiz olarak da yapılabilmektedir. Kişisel sosyal hizmetler hayırsever ve gönüllüleri kapsamaktadır. Kamu kurum ve kuruluşlar veya Sivil Toplum Kuruluşu (STK), Sivil Toplum Örgütü (STÖ) ile birlikte gönüllü olarak sosyal hizmet sunulmasına destek veren kişilerdir (Sağı, 2022).

Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler sektörü, toplumsal refahın artırılması ve insanların yaşam kalitesinin iyileştirilmesi açısından önemli bir faktördür. İnsanların temel ihtiyaçlarının karşılanması, sağlıklarının korunması, eğitimlerini tamamlamaları, sosyal yardım almaları ve boş zamanların değerlendirilmesi açısından kaynak sağlamaktadır.

Tablo 3.14'de TR81 bölgesinin il bazında diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler sektörü ihracat ve ithalat verileri yer almaktadır.

Tablo 3. 14: TR81 bölgesinin il bazında diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler sektörü ihracat ve ithalat verileri (TÜİK, 2023)

Yıllar	Zonguldak		Bartın		Karabük	
	İhracat (\$)	İthalat (\$)	İhracat (\$)	İthalat (\$)	İhracat (\$)	İthalat (\$)
2002	*	*	*	*	*	*
2003	*	*	*	*	*	*
2004	*	*	*	4.480	*	*
2005	*	*	*	*	*	*
2006	*	*	*	*	*	*
2007	*	*	*	*	*	*
2008	*	*	*	*	*	*
2009	*	*	*	*	*	*
2010	*	*	*	12.956	*	*
2011	*	*	*	16.632	*	*
2012	*	*	*	3.897	*	*
2013	*	*	*	*	*	*
2014	*	*	*	*	*	*
2015	*	*	939	*	*	*
2016	*	*	*	*	*	*
2017	*	280	*	*	*	4.989
2018	*	540.340	*	*	*	*
2019	*	115.571	*	*	*	348
2020	*	8.057	*	*	*	*
2021	420	6.675	*	*	*	157
2022	1.297	71.573	1.319	*	*	4

* veri elde edilememiştir.

Tablo 3.14'e bakıldığında, 2022 yılında Zonguldak ilinde 1.297 \$, Bartın ilinde ise 1.319 \$ ihracat gerçekleşmiştir. Söz konusu yılda Karabük iline dair ihracat verisi elde edilememiştir. TR81 bölgesinde en yüksek ithalat 540.340 \$ ile 2018 yılında Zonguldak

ilinde gerçekleşmiştir. ISIC Rev4 Düzey4 (4 digit) seçeneğine bakıldığında, sinema ve video filmleri yapımı ve dağıtımını ürününün ithalatının yapıldığı tespit edilmiştir (TÜİK, 2023).

3.3. Batı Karadeniz Bölgesi Gelişimi ve Filyos Vadi Projesi İlişkisi

TR81 bölgesi, yeraltı kaynakları, zengin taşkömürü ve demir-elik sektörüyle ön plana çıkmaktadır. Madencilik ve demir-elik sektörü bölge ekonomisine önemli katkı sağlamaktadır. Ancak, madencilik sektöründe yaşanan problemler açısından istihdam oranlarında düşüşler yaşandığı görülmektedir. Bölgede önemli olan bir diğer sektör demir-elik sektörüdür. Demir-elik sektörünün bölge ekonomi içerisindeki payı giderek artmaktadır (URL-4,2023).

Bölge geneline bakıldığında, 6 adet liman bulunmaktadır. Bunlardan dördü Zonguldak ilinde, ikisi ise Bartın ilindedir (BAKKA,2013). Mevcut olan limanlar haricinde Zonguldak, Çaycuma ilçesinde Filyos Vadi Projesi kapsamında Filyos limanı yapımı devam etmektedir. Filyos Liman Projesi'nin 25 milyon ton/yıl kapasiteye sahip olması hedeflenmektedir (BAKKA,2020).

Bölge açısından önemli olan bir diğer sektör, turizm sektörüdür. Turizm açısından zengin olan bölgede, alt yapı eksikliklerinin giderilmesi, çevre kirliliğinin önlenmesi gerekmedir. Ayrıca bölge incelendiğinde ulaşım açısından çeşitlilik olduğu görülmektedir. Karayolu, denizyolu ve havayolu taşımacılığının geliştirilmesiyle birlikte bölge kalkınmasına önemli ölçüde katkı sağlaması beklenmektedir (URL-4, 2023).

Karayolu, havayolu ve demiryolu bağlantıları ile birlikte çevre illerle olan yük taşıma kapasitesinin artması, farklı il veya ülkelerden gelen yüklerin dağıtımını, kargo taşımacılığı ve yolcu kapasitesinin de artması öngörülmektedir.

2.3.1. Filyos Vadi Projesinin Bölge Dış Ticareti Açısından Değerlendirilmesi

Filyos Vadi Projesi, Cumhuriyet tarihi boyunca yapılan en önemli projelerden biridir. Temeli, II. Abdülhamid dönemine dayanan projenin sanayi ve ticaret alanı oluşturularak, sanayi odaklı bir kalkınma projesi olduğu görülmektedir (Atış ve Çelikoğlu, 2019).

Türkiye'nin ilk mega endüstri bölgesi olan Filyos Endüstri bölgesi, güney kısmında yer alan Filyos Serbest Bölgesi ve Filyos Limanı da Türkiye ekonomisi açısından önemli bir yatırım projesidir (BAKKA, 2018).

Türkiye doğalgazı ithal etmektedir. Bölgede bulunan doğalgaz kuyularının üretime geçmesiyle ülkenin doğalgaz ihtiyacı karşılanacak ve yan sektörlerin katma değeri yüksek olan petrokimya ve kimyasal ürünler de ayrıca ülke ekonomisine katkı sağlayacaktır. Filyos Liman Projesi ile doğalgazın karaya çıkarılması ve işlenmesi kolaylaşacak ve ülkenin giderek artan enerji ihtiyacını karşılayacaktır. Böylece limanda gerçekleştirilecek işlemlerin daha hızlı ve düşük maliyetli olması beklenmektedir (Çeştepe vd., 2021: 307).

Filyos Limanının demiryolu ve karayolu bağlantılarının uzun vadede geliştirilmesi gerekmektedir. Böylece üç denizde üç liman projesiyle Filyos, Çandarlı ve Mersin limanlarının birbirine bağlanması amaçlanmaktadır. Üç limanın birbirine bağlanması ile doğu-batı ve kuzey-güney bağlantıları güçlenecektir (BAKKA,2020).

Filyos Liman Projesi ile birlikte, Çanakkale ve İstanbul'da yer alan limanların iş yükü hafifletilecek ve yoğunluk azaltılacaktır (Arslan ve Yılmaz, 2023).

Projede kamu sektör yatırımlarına ek olarak özel sektör yatırımları da yer almaktadır. Böylece etki alanı genişleyecektir. Projenin tamamlanmasıyla birlikte, bölge illeri Zonguldak, Bartın Karabük de ekonomik faaliyetlerin artması, işgücüne katılımın artması beklenmektedir. Böylece bölge göç vermeyecek ve yeni iş kolları da faaliyete geçecektir. Bölge lojistik ve sanayi açısından önemli bir üs olacaktır (Çetinkaya, 2012).

Ulaşım faaliyetlerinin düzene girmesiyle birlikte ülke genelindeki bağlantıların güçlenmesi beklenmektedir. Yolcu kapasitesinin artmasıyla birlikte bölge turizm açısından da ön plana çıkacaktır.

Filyos Liman Projesi Türkiye'nin üç önemli limanı arasında bulunmaktadır. Liman, endüstri bölgesi ve serbest bölgesi yatırımlarıyla ve bölgeye dışarıdan gelecek yatırımları tamamlayacak nitelikte olacaktır (BAKKA, 2018).

Bu durum ise, ülkenin ve bölgenin kalkınmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bölgesel kalkınma ile birlikte iç ve dış piyasalarda hareketlilik sağlanarak, dış ticarete bulunan dengesizlikler belli bir oranda ortadan kalkacaktır. Proje ile birlikte ihracatın artması, pazarın çeşitlenmesi beklenmektedir.

4. TR81 BÖLGESİNDE AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKLER YÖNTEMİ İLE REKABET GÜCÜ ÖLÇÜMÜ

Çalışmanın bu kısmında ilk olarak, rekabet ölçümü ile ilgili yapılan literatür çalışmalarına yer verilecektir. Çalışmanın amaç, önem ve yöntemi detaylı bir şekilde incelemiştir. Ayrıca TR81 ve 26 alt bölge için yapılan endeks ölçümleri ayrı ayrı yorumlanmıştır.

4.1. Literatür Araştırması

Rekabet gücü üzerine yapılan birçok çalışma bulunmasına rağmen, seçilen örnekleme yazarın araştırdığı kadarıyla çalışmaya rastlanılmamıştır. Literatürde karşılaştırmalı üstünlük yöntemiyle rekabet gücünün analiz edildiği çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Söz konusu olan çalışmalardan bazıları şu şekildedir:

Hinloopen ve Marrewijk (2001) çalışmalarında, 1992-1996 tarihlerindeki SITC 2 sınıflandırma verilerini kullanarak, AB üye olan 12 ülkenin Japonya'ya ihraç edilen ürünlerin rekabet gücünü ülke bazında ve AB ülkeleri genelinde hesaplamışlardır. Araştırma neticesinde, endeks değerleri genel olarak 1'den büyük çıkmış, AB ülkeleri içerisinde yer alan Yunanistan'ın karşılaştırmalı üstünlük değerlerinin devamlı değişkenlik gösterdiği ve Almanya'nın karşılaştırmalı üstünlük endeksinin de istikrarlı olduğu tespit edilmiştir.

Ahrend (2004) çalışmasında, Rusya özelinde yapılan araştırmaya ilişkin 1997-2003 yıllarında imalat sanayi için AKÜ hesaplaması yapmıştır. Hesaplama sonucuna göre, Rusya'nın imalat alt sektörüne ilişkin organik kimya, kauçuk, deri, selüloz ve atık kâğıt vb. imalat sanayiye ilişkin alt sektör haricinde imalat sanayiinde rekabet gücünün olduğu sonucuna varılmıştır.

Çakmak (2005) çalışmasında, Türkiye'nin hazır giyim ve tekstil sektörünün karşılaştırmalı üstünlüğünün belirlenmesini amaçlamıştır. Bu amaçla, Balassa'nın AKÜ endeksi ile sektörün tüm alt sektörlerine ait veriler hesaplanmış, sonrasında ise Vollrath Endeks ile söz konusu olan sektörlerin bütün mal grupları bakımından rekabet gücü analiz edilmiştir. Endeks sonucuna göre, Türkiye'nin SITC iki veya üç haneli ürün gruplarının küresel piyasada rekabet gücünün yüksek olduğu, Vollrath'ın endeks sonucuna göre ise SITC iki

haneli ürün gruplarında rekabet gücünün düşük olduğu tespit edilmiştir. Sonuca bakıldığında, Türkiye'nin rekabet gücünü kaybetmemesi için ar-ge çalışmalarına ve teknolojik gelişmelere önem vermesinin gerekli olduğunu ve verimliliğin artması gerektiğini belirtmiştir.

Eroğlu ve Özdamar (2005) çalışmalarında, 1990-2003 verileriyle Türk beyaz eşya sektörünün dünya ve Avrupa Birliğine karşı rekabet gücünün olup olmadığını hesaplamışlardır. Hesaplamaları sonucunda, beyaz eşya sektörü içerisindeki ana ürünlerin Dünya ve Avrupa Birliğine karşı rekabet gücünün gitgide arttığı tespit edilmiştir.

Kaya (2006) çalışmasında, 1991-1996 ve 1996-2003 yılları arasında 3 basamaklı imalat sanayi verileri kullanarak, Balassa'nın AKÜ endeksi ile hesaplamıştır. Türkiye'nin AB-10 ve AB-15 ile Romanya, Bulgaristan gibi aday olan ülke gruplarının içinde imalat sanayi ihracatında uzman olduğu veya karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sanayiler belirlenmiştir. Sonuca bakıldığında, Türkiye'nin AB-10 ve AB-15 pazarlarında aynı imalat sanayii alt ürün gruplarının ihracatında uzmanlaştığı tespit edilmiştir.

Gürpınar ve Barca (2007) çalışmalarında, mobilya sektörünün uluslararası pazar içerisindeki rekabet gücünü analiz etmişlerdir. Sektör iki aşamalı olarak incelenmiştir. İlk aşamada, Balassa'nın AKÜ Endeksi, Nispi İthalat Nüfuz Endeksi, Nispi İhracat Avantajı Endeksi, Nispi Ticari Avantaj Endeksi, İhracatta Benzerlik Endeksi, İhracatta Uzmanlaşma Endeksi ve Görelî Rekabet Üstünlüğü Endeksleri kullanılarak sektörün rekabet gücü hesaplanmaya çalışılmıştır. Daha sonra ise, hesaplanan rekabet gücü verilerine dayanarak Porter'in geliştirdiği Elmas modeli kullanılmıştır. Yapılan hesaplamalar sonucunda, mobilya sektörünün karşılaştırmalı üstünlükler endekslerine ve rekabet gücüne göre uluslararası alanda rekabet gücünün yüksek olmadığı belirtilmiştir.

Altay ve Gürpınar (2008) çalışmalarında, Türkiye'de 2001 ve 2006 yılları mobilya sektörünün rekabet gücünü hesaplamışlardır. Hesaplamalarda AKÜ, Görelî İhracat Avantajı, İhracatta Uzmanlaşma, Görelî İthalat Avantajı ve İhracatta Benzerlik endeksleri kullanılmıştır. Hesaplama neticesinde, Türkiye'nin bu sektörde rekabet gücünün yüksek olduğu belirtilmiştir.

Türker (2015) çalışmasında, Balassa'nın AKÜ endeksini kullanarak gümrük birliğinin Türkiye'nin rekabet gücünü hangi hususta etkilediğini analiz etmiştir. 1990-1995 ve 1996-2005 yılları arasındaki verileri kullandığı çalışması neticesinde iki sonuca varmıştır. İlk sonuca göre, gümrük birliğinin Türkiye'nin rekabet gücüne etki etmemektedir. İkinci sonuçta ise, gümrük birliğinin bazı ürün gruplarında Türkiye'nin rekabet gücüne olumlu katkı sağlamasına rağmen, bu ürün gruplarında rekabet gücünün düşük olduğu tespit edilmiştir.

Bostan vd. (2010) çalışmalarında, Türkiye'nin tekstil ve hazır giyim sektörü rekabet gücünü belirlemek amacıyla, 1999-2009 yılları arasındaki ihracat verileri kullanılmıştır. Yöntem olarak, Balassa'nın AKÜ endeksi kullanılmıştır. Hesaplamalarda Türkiye tekstil ve hazır giyim sektörü rekabet gücü 15 AB ülkesi ile karşılaştırılmıştır. Yapılan analiz sonucuna göre, Türkiye'nin tekstil ve hazır giyim sektöründe rekabet gücünün yüksek olduğu fakat yıllar geçtikçe rekabet gücünün azaldığı tespit edilmiştir. Rekabet gücünün devamlılığı için daha kaliteli mallar ve bu malların markalaşması gerektiği belirtilmiştir.

Şahinli (2011) çalışmasında, Türkiye'nin pamuk endüstrisindeki rekabet gücü ve karşılaştırmalı üstünlükte gerçekleşen değişimleri, dünya piyasasını göz önünde bulundurarak incelemeyi amaçlamıştır. Çalışmada, Türkiye'de pamuk ve pamuk kullanılarak elde edilen ürünlere ilişkin karşılaştırmalı üstünlük ve rekabet gücü endeksi hesaplaması yapılmıştır. Analiz neticesinde, Türkiye'nin pamuk sektöründe, Dünya piyasalarında karşılaştırmalı üstünlük ve rekabet gücüne sahip olduğu tespit edilmiştir.

Kara ve Erkan (2011) çalışmalarında, 1993-2009 yıllarında Türkiye'de emek yoğun malların ihracatındaki karşılaştırmalı üstünlükleri ve konu olan üstünlüklerin makroekonomik değişkenlerle ilişkileri ele almıştır. Hesaplamalarda Balassa'nın AKÜ endeksi kullanılmıştır. Hesaplamalar ışığında işsizlik oranı, ihracat birim değer endeksi, imalat sanayi, özel sektör kredileri, yatırım teşvik belge sayısı, asgari ücretlerdeki değişiklikler ve GSYH'nin emek yoğun malların ihracatında rekabet gücünün etkilendiği ortaya çıkmıştır.

Kösekahyaoğlu ve Özdamar (2011) çalışmalarında, beş farklı mal için rekabet gücü hesaplamaları yapmışlardır. Ölçüt olarak ise AKÜ Endeksi, Karşılaştırmalı İhracat Performansı Endeksi ve İhracat Uzmanlık Endeksi kullanılmıştır. Endeks sonuçlarına bakıldığında, Hindistan, Çin ve Türkiye'nin rekabet gücünün temel olarak emek yoğun

mallara dayandığı tespit edilmiştir. Ancak Hindistan'da son dönemlerde sermaye yoğun malların öneminin arttığı görülmüştür.

Yu (2011) çalışmasında, 10 ülke için (Vietnam, Brunei, Singapur, Endonezya, Tayland, Filipinler, Myanmar, Lao, Kamboçya ve Malezya) 1998 -2008 yılları arası verileri kullanmıştır. Yöntem olarak AKÜ endeksi kullanıldığı çalışmada, rekabet gücü hesaplanmıştır. Hesaplamalar sonucunda, Hindistan ve Çin'in imalat sektöründe rekabet gücünün olduğu ve özellikle ulaşım araçları ve makinede yüksek derecede rekabet gücünün olduğu tespit edilmiştir.

Erkan (2012) çalışmasında, Türkiye'nin kuru üzüm, kuru kayısı, fındık, kuru incir, ceviz, badem ve antep fıstığı ürünlerinin 1993-2010 yılları arasındaki verileri kullanılarak rekabet gücü ve bu ürünlerin ihracatındaki uzmanlaşma durumunu hesaplamıştır. Hesaplamalarda net ihracat endeksi, ihracat-ithalat oranı endeksi, ihracat payı, Balassa'nın AKÜ endeksi ve Vollrath'm Nispi İhracat Avantajı endeksi kullanılmıştır. Araştırma neticesinde, badem ve ceviz ürünlerinde uzmanlaşma olmadığı ve rekabet dezavantajının olduğu tespit edilmiştir. Geri kalan kuru üzüm, incir, antep fıstığı, fındık ve kuru kayısı ürünlerinin uzmanlaşma durumunun ve rekabet avantajının olduğu tespit edilmiştir.

Chandran ve Sudarsan (2012) çalışmalarında, 1990-2007 yıllarında Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (ASEAN) ve Hindistan ülkelerinin sektörel rekabet gücünü incelemişlerdir. İki ülke arasında rekabet gücünün hangi sektörde olup olmadığı analiz edilmiştir. Hesaplamalar sonucunda, ülkelerin balıkçılık sektörü haricinde imalat sanayi sektöründe rekabet gücünün olduğu ortaya çıkmıştır.

Altıntaş ve Akpolat (2013) çalışmalarında, Türkiye'nin AB ülkeleri ile yapılan dış ticarete tekstil sektöründe rekabet gücünü ölçmeyi amaçlamışlardır. Ölçüt olarak Balassa, Vollrath ve Karşılaştırmalı İhracat Performansı Yöntemi endeksleri kullanılarak, tekstil sektörünün 2004-2011 yılları arasındaki rekabet gücü incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara bakıldığında, belirtilen dönemde Türkiye'nin AB ülkelerine karşı rekabet avantajına sahip olduğu tespit edilmiştir.

Erkan (2013) çalışmasında, 1993-2009 yılları ihracat verileri kullanılarak Türkiye tekstil ve hazır giyim sektöründeki karşılaştırmalı üstünlüğün hesaplamasını yapmıştır.

Hesaplamalarda İthalat-İhracat Oranı Endeksi, Vollrath Endeksi ve Balassa Endeksi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarında, Türkiye tekstil sektörünün alt ürün ihracatının 43'ünde, hazır giyim alt ürün grubu ihracatının 34'ünde rekabet avantajı olduğu görülmüştür.

Yalçınkaya vd. (2014) çalışmalarında, Türkiye ekonomisi üzerinde Çin'in etkilerini tespit etmek ve Çin ekonomisinin ticaretteki yerini belirlemek amacıyla analiz yapmışlardır. Rekabet gücünün belirlenmesi amacıyla Balassa'nın AKÜ endeksi kullanılmıştır. Çalışma neticesinde, 2013 yıl sonu itibariyle Türkiye'nin Çin'e karşı beş sektörde rekabet gücünün olduğu belirlenmiştir.

Şahin (2015) çalışmasında, Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika Cumhuriyeti (BRIC) ülkeleri ve Türkiye'nin faktör yoğunluklarına göre ihracat yapılarını incelemiştir. 1992-2013 döneminin ele alındığı çalışma neticesinde ilk aşamada, Hindistan, Çin ve Türkiye'nin faktör yoğunluğunun emek yoğun mallarda olduğu görülmüştür. İkinci aşamada Türkiye'nin Hindistan ve Çin'de rekabet gücünün emek yoğun mallarda yüksek olduğu görülmüştür. Rusya'ya bakıldığında emek yoğun malların rekabet gücünün düşük, Brezilya'da Rusya'ya göre yüksek rekabet gücüne sahip olduğu fakat diğer ülkelerde düşük rekabet gücünün olduğu tespit edilmiştir.

Erkekoğlu vd. (2015) çalışmalarında, Kayseri ilinin mobilya sektöründe Türkiye ve dünyaya göre karşılaştırmalı üstünlüğünü analiz etmişlerdir. 2002-2012 dönemi verilerinin kullanıldığı çalışma neticesinde, Kayseri mobilya sektörünün ihracat açısından Türkiye ve dünyada karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu tespit edilmiştir. Ancak ilerleyen zamanlarda üstünlüğün azaldığı da tespit edilen diğer bir sonuçtur.

Erkan vd. (2016) çalışmalarında, Türkiye'nin 1993-2012 yıllarında dünya piyasasındaki sebze ihracatında karşılaştırmalı üstünlüğünü araştırmışlardır. Yöntem olarak, Balassa'nın AKÜ endeksinden faydalanılmıştır. Hesaplamalar neticesinde, Türkiye'nin sebze ve sebze alt gruplarının ihracatında global piyasada karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu görülmüştür. Ancak sebze alt gruplar için son yıllarda üstünlüklerin azaldığı da görülmüştür.

Bağcı (2016) çalışmasında, Türkiye'nin imalat sektörüne ait verilerle uluslararası rekabet gücünü tespit etmiştir. Rekabet gücünün ölçülebilmesi adına dünya ve Türkiye'nin 1995-2014 yılları arasındaki ihracat ve ithalat verilerini kullanmıştır. Yapılan hesaplamalar

sonucunda, Türkiye'nin imalat sektöründe uluslararası rekabet gücüne sahip olmadığı saptanmıştır. Bunun yanı sıra, Telekom araçları ve ofis, kimya ve makine-ulaşım araçlarında rekabet gücüne sahip olmazken, giyim, otomotiv, demir ve çelik, tekstil ve yiyecek ve içecek ürünlerinde rekabet gücüne sahip olduğunu tespit etmiştir.

Yenisu (2017) çalışmasında, 2000-2013 dönemi verileri kullanarak Türkiye'nin fındık sektöründeki rekabet gücünü analiz etmiştir. Hesaplamalar neticesinde, Türk fındık sektörünün son yıllarda rekabet gücünün azaldığı, azalma kaynağının da düşük verimlilikten olduğu tespit edilmiştir.

Alakbarov ve Erkan (2017) çalışmalarında, Azerbaycan ve Türkiye'nin yapılan ihracatlardaki teknoloji sıklıklarının ölçülmesi ve karşılaştırmalı üstünlüklerinin analizini hedeflemişlerdir. Yöntem olarak Balassa'nın endeksi ile hesaplamalar yapılmıştır. Hesaplamalar sonucunda, Türkiye ve Azerbaycan'ın küresel piyasa içerisinde AR-GE ürün ihracatında karşılaştırmalı üstünlüğünün olmadığı tespit edilmiştir.

Kuşat (2018) çalışmasında, TR61 bölgesi ve bölge içerisinde yer alan illerin ülke genelindeki rekabet gücünü hesaplamıştır. Hesaplamalarında Balassa'nın AKÜ endeksinden faydalanılmıştır. Yapılan hesaplamalarda 2010-2017 yılları arasındaki veriler baz alınmıştır. Hesaplamalar sonucunda TR61 bölgesinin diğer bölgelere kıyasla rekabet avantajının yüksek olduğu belirtilmiştir. İl bazlı yapılan hesaplamalarda ise Antalya ilinin gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri, tarım ve ormancılık ve diğer sosyal, toplumsal ve kişisel işlemler faaliyet kollarında, Burdur ilinin imalat sanayi sektöründe ve Isparta ilinin madencilik ve taşocakçılığı, balıkçılık ve toptan ve perakende ticaret sektöründe rekabet avantajının olduğu görülmüştür.

Keskingöz (2018) çalışmasında, Türkiye'nin tarım sektöründe karşılaştırmalı üstünlüğünü analiz etmiştir. Tarım sektörü 24 ayrı bölüme ayrılmıştır. Hesaplamalarında Açıklanmış Simetrik Karşılaştırmalı Üstünlükler (ASKÜ), Ticaret Dengesi İndeksi (TDİ) ve AKÜ Endeksinden faydalanmıştır. Araştırma neticesinde, Türkiye'nin tarım sektöründe 24 bölümden 12 bölümde karşılaştırmalı üstünlüğünün olduğu, 11 bölümde ise rekabet gücünün olduğu görülmüştür. TDİ sonucunda ise, Türkiye'nin 18 bölümde safi ihracatçı ülke konumunda olduğu tespit edilmiştir.

Erkan ve Bozduman (2019) çalışmalarında, 2000-2017 yılları verileri kullanılarak, Türkiye'deki emek yoğun 32 imalat malının rekabet analizini yapmışlardır. Rekabet gücü hesaplamaları sonucuna bakıldığında, Türkiye emek yoğun imalat malları ihracatında rekabet gücüne sahip olduğu görülmüştür. Türkiye'nin ihracata yönelik emek yoğun imalat mallardaki rekabet avantajı, aynı sektör bazında uzmanlaşma seviyesinden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Fidan (2020) çalışmasında, Türkiye'de uluslararası ticarete, demir ya da çelikten üretilen eşya sektörünün rekabet gücü analizini yapmıştır. Çalışmada demir ya da çelikten GTİP 6 ölçeğinde eşya grubu analiz edilmiştir. Analizler neticesinde, demir veya çelikten eşya ihracatında Türkiye uluslararası alanda karşılaştırmalı olarak üstün olduğu tespit edilmiştir. Balassa endeks hesaplama sonuçlarına göre, Türkiye'nin, Hollanda ve Fransa'ya karşı rekabet üstünlüğüne sahip olduğu görülmüştür. Vollrath endeks sonuçlarına göre ise, Türkiye'nin, Polonya, Fransa, Almanya, Hollanda ve Çek Cumhuriyeti'ne karşı rekabet avantajına sahip olduğu tespit edilmiştir.

Rekabet gücüne yönelik literatür taramasına bakıldığında, ülke bazında analizler yapılmıştır. Türkiye'ye yönelik yapılan çalışmalar incelendiğinde, ülke, sektör ve ürün bazlı hesaplamalar yapıldığı görülmüştür. Ülkelerin rekabet gücünü arttırmaya yönelik yapılan çalışmaların, bölgesel bazlı yapılması ülke rekabet avantajlarının belirlenmesi hususunda daha etkili olacaktır.

4.2. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Günümüz dünyasında küreselleşme ile birlikte ülkelerarası rekabette giderek artmaktadır. Ülkelerin mallarını pazarlayabilmek adına rekabet gücünü arttırması son derece de önem arz etmektedir. Bölgelerin kalkınması da ülkelerin kalkınma aşamasında öncü rol oynamaktadır. Bölgelerde yer alan sektörlerin rekabet gücünün yüksek olması, ülkelerin rekabet gücünü de arttırmaktadır. Bu bağlamda TR81 bölgesinin rekabet gücünü ölçmeye yönelik hesaplamalar yapılmıştır. Hesaplamalar sonucuna göre bölgesel kalkınmaya etki edecek sektörlerin belirlenerek sürdürülebilir kalkınma açısından hangi sektörlerin geliştirilmesi gerektiğini belirlemek amaçlanmaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı, TR81 bölgesinin 2002-2022 yılları arasındaki ekonomik yapıyı açıklamak ve bölgede ihracatı yapılan sektörlerin ulusal pazar içindeki rekabet gücünü analiz etmektir. Analiz sonucunda, TR81 bölgesinin hangi sektörlerde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu veya dezavantajlı olduğunun tespiti yapılacaktır. Yapılacak analiz sonuçlarının, bölgesel kalkınmaya katkı yapması ve bu alanda yapılacak çalışmalara yol göstermesi beklenmektedir. Ayrıca, elde edilecek çıktılar, ihtisaslaşma alanına ve bölge ekonomisine ayrıca katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

4.3. Araştırmanın Yöntemi

Rekabet gücünün ölçülmesi için geliştirilen en önemli endeks, Balassa (1965) tarafından ortaya koyulan AKÜ endeksi olarak karşımıza çıkmaktadır. Balassa endeksi, bir ülkenin hangi ürün veya sektörde rekabet gücüne sahip olduğunun belirlenmesi için, o ürün yahut sektörün ihracatının ve ülkenin toplam ihracatının dünyadaki bahse konu ürün veya sektörün ihracatına ve toplam dünya ihracatına oranlanması ile hesaplanmaktadır (Karakas, 2020).

Referans değer aralıklarına bakıldığında;

$BI < 1$ olduğunda ürün veya sektörün rekabet gücünün olmadığı,

$BI > 1$ olduğunda ise ürün veya sektörün rekabet gücüne sahip olduğu belirlenmektedir.

Detaylı bir değerlendirmede Hinloopen ve Marrewijk (2001) referans değerleri için;

- $0 < BI \leq 1$ ise rekabet gücünün olmadığını,
- $1 < BI \leq 2$ ise zayıf rekabet gücünün olduğunu,
- $2 < BI \leq 4$ ise orta düzeyde rekabet gücünün olduğunu ve

$BI > 4$ ise güçlü rekabet avantajının olduğunu belirterek farklı bir referans aralığı ortaya koymaktadır (Karakas; 2020).

Balassa endeksi bir ülkenin sektör ya da ürününün dünya ya da ülke grubunun mukayese edilmesi ile rekabet gücünün belirlenmesini sağlamaktadır. Bunun yanı sıra, bu endeks ülkeler içerisindeki alt bölgelere de uygulanabilmektedir.

Bu endeks, bir ÷lkeye ait mal veya sektör ticaretinin karşılaştırmalı üstünlüğünün var olup olmadığını belirlenmesi amacıyla, bahsedilen malın ya da mal grubunun ÷lkedeki toplam ihracat payı ile dünya ticaretindeki payının oranlanmasıyla geliştirilen bir endekstir. Endeks eşitlik 8 ile hesaplanmaktadır.

$$RCA(BI) = \frac{X_{ij} / \sum X_{nj}}{X_{it} / \sum X_{nt}} \quad (8)$$

Balassa Endeks değişkenlerine bakıldığında;

- X_{ij} = i ÷lkesine ait j ürününün ihracatını,
- X_{nj} = n ÷lke grubu ya da dünya j malı ihracatını,
- X_{it} = i ÷lkesinin toplam ihracatını,
- X_{nt} = n ÷lke grubu ya da dünya da gerçekleşen toplam ihracatı ifade etmektedir.

Balassa, bir ÷lkenin herhangi bir ürününe ait rekabet gücü hesaplanırken, aynı ÷lkenin ürününün ihracat toplamının ÷lkenin toplam ihracatına oranlanması ile rekabet gücünün, karşılaştırılması yapılacak ÷lke grubunun ürün ihracatı ile ÷lke grubunun toplam ihracatına oranlanmasıyla hesaplanabileceğini belirtmiştir.

Çalışma da ortaya çıkan AKÜ değerleri Hinloopen ve Marrewijk (2001) tarafından ortaya konulan referans aralıklarına göre yorumlanmıştır.

4.4.TR81 Bölgesi Sektörlerinin Karşılaştırmalı Üstünlükler Yöntemi ile Analizi

Çalışma da TR81 bölgesinin ISIC Rev3-Düzey 1(1digit) yer alan sektörlere ilişkin 2002-2022 yılları verilerinden yararlanılarak rekabet gücü ölçümü yapılmıştır.

4.4.1.TR81 Bölgesi Sektör Bazlı Rekabet Gücü Analiz Sonuçları

Bu bölümde, TR81 bölgesinin sektör bazlı rekabet gücü analizi sonuçları yer almaktadır. Aşağıdaki tablolar TÜİK veri tabanından sektörlerin ihracat değerleri alınarak, 2002 yılından 2022 yılına kadar 8 sektör için Balassa'nın AKÜ endeksine göre hesaplama yapılmıştır.

Tablo 4.1' de 2002-2022 yılları arasında yer alan TR81 bölgesi tarım ve ormancılık, balıkçılık ve madencilik ve taşocakçılığı sektörlerine ilişkin rekabet gücü verileri gösterilmektedir.

Tablo 4. 1: TR81 bölgesi tarım ve ormancılık, balıkçılık ve madencilik ve taşocakçılığı sektörleri rekabet gücü

Yıllar	Tarım ve Ormancılık	Balıkçılık	Madencilik ve Taşocakçılığı
AKÜ 2002	0,24	4,56	2,91
AKÜ 2003	0,14	1,97	1,81
AKÜ 2004	0,23	1,62	1,69
AKÜ 2005	3,65	1,69	0,55
AKÜ 2006	3,63	1,2	0,46
AKÜ 2007	1,57	1,02	0,2
AKÜ 2008	0,45	0,87	2,19
AKÜ 2009	0,41	0,95	0,04
AKÜ 2010	0,47	2,11	0,03
AKÜ 2011	0,33	1,32	0,02
AKÜ 2012	0,42	2,15	0,09
AKÜ 2013	0,28	1,6	0,08
AKÜ 2014	0,17	0,72	0,02
AKÜ 2015	0,09	0,64	0,09
AKÜ 2016	0,1	0,76	0,04
AKÜ 2017	0,16	0,6	0,07
AKÜ 2018	0,24	0,4	0,05
AKÜ 2019	0,31	0,5	0,03
AKÜ 2020	0,35	0,42	0,04

AKÜ 2021	0,19	0,33	0,05
AKÜ 2022	0,33	0,36	0,06

Tablo 4.1'e bakıldığında, tarım ve ormancılık sektöründe, 2002-2004 ve 2008-2022 yılları arasında sektörün rekabet gücünün olmadığı görülmektedir. 2007 yılında rekabet gücünün zayıf olduğu ve 2005-2006 yıllarında rekabet gücünün bölge bazında orta düzeyde olduğu sonucuna varılmıştır. Genel olarak bakıldığında, TR81 bölgesinde tarım ve ormancılık sektörünün rekabet gücünün olmadığı görülmektedir.

Balıkçılık sektöründe, 2002 yılına bakıldığında rekabet gücünün güçlü olduğu görülmektedir. 2010 ve 2012 yılında rekabet gücünün orta düzeyde olduğu, 2003-2007 yılları arasında, 2011 ve 2013 yılında ise rekabet gücünün zayıf olduğu görülmektedir. 2008-2009 ve 2014-2022 yılları arasında sektörün rekabet gücünün olmadığı görülmektedir.

Madencilik ve taşocakçılığı sektöründe ise 2002 ve 2008 yıllarına bakıldığında, rekabet gücünün orta düzeyde olduğu, 2003 ve 2004 yıllarında rekabet gücünün zayıf olduğu, 2005-2007 ve 2009-2022 yılları arasında sektörün rekabet gücünün olmadığını görülmektedir.

Tablo 4.1'e genel olarak bakıldığında, ele alınan yıllar aralığında sektörlerde rekabet gücü değişkenlik göstermektedir. Bölge açısından önemli olan, bu sektörlerin ihracat oranlarının artırılarak, rekabet gücünün daha da yükseltilmesi gerekmektedir.

Tablo 4.2'de TR81 bölgesi imalat sanayi, toptan ve perakende ticaret ve diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler sektörlerine ilişkin rekabet gücü verileri gösterilmektedir.

Tablo 4. 2: TR81 bölgesi imalat sanayi, toptan ve perakende ticaret ve diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler sektörleri rekabet gücü

Yıllar	İmalat Sanayi	Toptan ve Perakende Ticaret	Diğer Sosyal, Toplumsal ve Kişisel Hizmetler
AKÜ 2002	1,02	*	*
AKÜ 2003	1,03	0,28	*
AKÜ 2004	1,02	1,83	*
AKÜ 2005	0,88	1,01	*
AKÜ 2006	0,9	0,92	*
AKÜ 2007	1	*	*

AKÜ 2008	1	*	*
AKÜ 2009	1,05	*	*
AKÜ 2010	1,05	0,25	*

Tablo 4. 2: (devam ediyor)

AKÜ 2011	1,05	0,22	*
AKÜ 2012	1,04	0,27	*
AKÜ 2013	1,06	0,04	*
AKÜ 2014	1,06	0,03	*
AKÜ 2015	1,06	0,29	0,08
AKÜ 2016	1,06	0,4	*
AKÜ 2017	1,06	0,01	*
AKÜ 2018	1,05	0,29	*
AKÜ 2019	1,05	0,24	*
AKÜ 2020	1,05	0,34	*
AKÜ 2021	1,06	0,11	0,003
AKÜ 2022	1,04	1,68	0,01

*veri elde edilemediğinden analiz yapılamamıştır.

Tablo 4.2.'ye göre, imalat sanayi sektöründe 2005, 2006, 2007, 2008 yıllarında rekabet gücünün olmadığı, 2002-2004 ve 2009-2022 yılları arasında ise zayıf rekabet gücüne sahip olduğu görülmektedir.

Toptan ve perakende ticaret sektöründe, 2002, 2007, 2008 ve 2009 yıllarında veri elde edilememiştir. 2003, 2006 yılları ve 2010-2021 yılları arasında sektörün rekabet gücünün olmadığı, 2004, 2005 ve 2022 yıllarında ise rekabet gücünün zayıf olduğu görülmektedir.

Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler sektöründe ise 2015, 2021 ve 2022 yıllarında rekabet avantajının olmadığı tespit edilmiştir. 2002-2014 ve 2016-2020 yıllarında veri elde edilemediğinden hesaplama yapılamamıştır. Bölgenin bu sektörde rekabet gücünün olmadığı görülmektedir.

Elektrik, gaz ve su sektörü ve gayrimenkul, kiralama ve iş faaliyetleri sektörlerinde, TR81 bölgesi için 2002-2022 tarihleri arasında veri elde edilemediğinden AKÜ hesaplaması yapılamamıştır.

İmalat sanayi sektörü, bölge ve ülke ekonomisinde önemli bir paya sahiptir. Ancak rekabet gücüne bakıldığında yeterli rekabetin sağlanmadığı görülmektedir.

4.4.2. İBBS Düzey 2 Bölgesinde Yer Alan Bölgelerin Sektör Bazlı Rekabet Gücü Analiz Sonuçları

Ülkemizde 2002 yılında yedi coğrafi bölgeye ek olarak üç ayrı düzeyde bölge sınıflandırılması yapılmıştır. Bu bölge sınıflandırılması, Avrupa Birliğine uyum sürecine istinaden Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından İstatistiki Bölge Sınıflandırılması İBBS oluşturulmuştur. Yapılan sınıflandırmada, Düzey 1 (12 bölge) bölgeleri, Düzey 2 (26 alt bölge) ve Düzey 3 (iller) olarak belirlenmiştir (URL-5, 2023).

Tablo 4.3'de İBBS Düzey 2 bölgeleri ve illeri yer almaktadır.

Tablo 4. 3: İBBS Düzey 2 bölgesinde yer alan bölgeler ve iller (URL-5, 2023)

Düzey 2	Düzey 2 Bölgelerinin Kapsadığı İller
TR10	İstanbul
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli
TR22	Balıkesir, Çanakkale
TR31	İzmir
TR32	Aydın, Denizli, Muğla
TR33	Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova
TR51	Ankara
TR52	Konya, Karaman
TR61	Antalya, Isparta, Burdur
TR62	Adana, Mersin
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye
TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın
TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya
TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane
TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan
TRB1	Malatya, Elâzığ, Bingöl, Tunceli
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkâri

TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt

Tablo 4.4'de 2022 yılına ait İBBS Düzey 2 bölgesinde yer alan bölgelerin tarım ve ormancılık, balıkçılık ve madencilik ve taşocakçılığı sektörlerine ait rekabet gücü verileri gösterilmektedir.

Tablo 4. 4: İBBS Düzey 2 bölgesinde yer alan bölgelerin sektörlere ilişkin rekabet gücü

AKÜ 2022	Tarım ve Ormancılık	Balıkçılık	Madencilik ve Taşocakçılığı	İmalat Sanayi
TR10	0,23	0,2	0,54	1,04
TR21	0,54	0,61	0,13	1,03
TR22	0,58	1,08	1,41	1
TR31	2,09	4,15	0,67	0,96
TR32	0,82	17,85	2,52	0,93
TR33	1	0,001	0,8	1,01
TR41	0,44	0,03	0,51	1,03
TR42	0,13	0,01	0,13	1,05
TR51	0,3	0,0001	5,29	0,94
TR52	0,65	0,27	0,83	1,01
TR61	8,82	0,04	4,66	0,68
TR62	8,07	0,89	0,72	0,78
TR63	3,79	0,33	1,02	0,91
TR71	0,68	*	0,27	1,03
TR72	0,16	*	1,98	1,01
TR81	0,33	0,36	0,06	1,04
TR82	0,31	0,07	7,39	0,83
TR83	0,61	2,69	0,22	1,03
TR90	13,48	5,83	6,3	0,49
TRA1	1,12	*	0,39	1,02
TRA2	0,91	0,01	1,05	1,01
TRB1	1,7	*	8,99	0,83
TRB2	13,19	0,002	7,08	0,47
TRC1	0,95	*	0,07	1,02
TRC2	4,23	0,04	10,6	0,71
TRC3	5,29	*	0,12	0,87

*veri elde edilemediğinden analiz yapılamamıştır.

Tablo 4.4'e göre, tarım ve ormancılık sektöründe ön plana çıkan bölgeler; TR61, TR62, TR90, TRB2, TRC2 ve TRC3 bölgeleridir. Bu bölgelerin tarım ve ormancılık sektöründe rekabet gücü güçlüdür. TR31 ve TR63 bölgelerinin rekabet gücü orta düzeyde iken, TRA1 ve TRB1 bölgelerin de zayıf rekabet gücünün olduğu görülmektedir. TR10, TR21, TR22, TR32, TR33, TR41, TR42, TR51, TR52, TR71, TR72, TR81, TR82, TR83, TRA2 ve TRC1 bölgelerinin ise rekabet gücünün olmadığı görülmektedir.

Balıkçılık sektöründe, TR31, TR32 ve TR90 bölgeleri güçlü rekabet gücüne sahip olduğu tespit edilmiştir. TR83 bölgesi orta düzeyde rekabet gücüne sahipken, TR22 bölgesin de zayıf rekabet gücü söz konusudur. TR10, TR21, TR33, TR41, TR42, TR51, TR52, TR61, TR62, TR63, TR81, TR82, TRA2, TRB2, TRC2 bölgelerinde ise rekabet gücünün olmadığı görülmüştür. TR71, TR72, TRB1, TRC1, TRC3 bölgelerinde veri elde edilemediğinden AKÜ analizi yapılamamıştır.

Madencilik ve taşocakçılığı sektöründe, TR51, TR61, TR82, TR90, TRB1, TRB2 ve TRC2 bölgelerinin güçlü rekabet avantajının olduğu görülmektedir. TR32 bölgesinin orta düzeyde rekabet gücünün olduğu, TR22, TR63, TR72 ve TRA2 bölgelerinin zayıf rekabet gücü olduğu, TR10, TR21, TR31, TR33, TR41, TR42, TR52, TR62, TR71, TR81, TR83, TRA1, TRC1 ve TRC3 bölgelerinin ise rekabet gücü olmadığı görülmektedir.

İmalat Sanayi sektöründe ise, TR10, TR21, TR33, TR41, TR42, TR52, TR71, TR72, TR81, TR83, TRA1, TRA2 ve TRC1 bölgelerinin rekabet gücünün zayıf olduğu, TR22, TR31, TR32, TR51, TR61, TR62, TR63, TR82, TR90, TRB1, TRB2, TRC2 ve TRC3 bölgelerinin ise rekabet gücü olmadığı görülmektedir.

Tablo 4.5'de İBBS Düzey 2 bölgesinde yer alan bölgelerin elektrik, gaz ve su sektörü, toptan ve perakende ticaret sektörü, gayrimenkul, kiralama ve iş faaliyetleri sektörü ve diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler sektörü rekabet gücü analiz sonuçları yer almaktadır.

Tablo 4.5: İBBS Düzey 2 bölgesinde yer alan bölgelerin sektör bazında rekabet gücü

AKÜ 2022	Elektrik, Gaz ve Su Sektörü	Toptan ve Perakende Ticaret Sektörü	Gayrimenkul, Kiralama ve İş Faaliyetleri Sektörü	Diğer Sosyal, Toplumsal ve Kişisel Hizmetler Sektörü
TR10	1,68	0,83	0,74	1,52
TR21	*	0,95	0,27	0,02
TR22	0,003	3,36	0,34	0,96
TR31	*	0,81	0,04	0,68
TR32	*	0,08	0,003	0,04
TR33	*	1,66	0,004	0,37
TR41	*	0,38	1,25	0,23
TR42	*	1,09	0,01	0,08
TR51	0,92	1,62	10,74	2,22
TR52	*	2,58	0,23	0,08
TR61	*	0,32	*	1,77
TR62	*	1,84	0,12	0,12
TR63	*	1,2	0,01	0,11
TR71	*	0,03	*	0,002
TR72	*	0,81	0,79	1,15
TR81	*	1,68	0,22	0,03
TR82	*	17,17	*	0,01
TR83	*	0,41	0,1	0,3
TR90	0,0002	0,05	*	0,002
TRA1	*	*	*	*
TRA2	*	0,74	*	0,93
TRB1	*	0,19	0,02	0,04
TRB2	*	7,24	*	0,002
TRC1	2,75	0,88	0,02	0,1
TRC2	*	0,28	*	0,04
TRC3	*	4,85	0,59	0,34

Tablo 4.5'e bakıldığında, elektrik, gaz ve su sektöründe TRC1 bölgesinin orta düzeyde rekabet gücünün olduğu, TR10 bölgesinin zayıf rekabet gücünün olduğu, TR22, TR51 ve TR90 bölgelerinin rekabet gücünün olmadığı görülmektedir. TR21, TR31, TR32, TR33, TR41, TR42, TR52, TR61, TR63, TR71, TR72, TR81, TR82, TR83, TRA1, TRA2, TRB1, TRB2, TRC2 ve TRC3 bölgelerine ait veri elde edilemediğinden AKÜ analizi yapılamamıştır.

Toptan ve perakende ticaret sektöründe, ön plana çıkan TR82, TRB2 ve TRC3 bölgeleridir. Bölgeler güçlü rekabet avantajına sahip olduğu tespit edilmiştir. TR22 ve TR52 bölgeleri orta düzeyde rekabet gücüne sahipken, TR33, TR42, TR51, TR62, TR63 ve TR81 bölgelerinin zayıf rekabet gücüne sahip olduğu görülmüştür. TR10, TR21, TR31, TR32, TR41, TR61, TR71, TR72, TR83, TR90, TRA2, TRB1, TRC1 ve TRC2 bölgelerinin de rekabet gücünün olmadığı görülmüştür. TRA1 bölgesine ait veri elde edilemediğinden AKÜ analizi yapılamamıştır.

Gayrimenkul, kiralama ve iş faaliyetleri sektöründe ön plana çıkan bölgeler TR51 bölgesidir. Bu bölge de sektör güçlü rekabet avantajına sahip olduğu tespit edilmiştir. TR41 bölgesi zayıf rekabet gücüne sahipken TR10, TR21, TR22, TR31, TR32, TR33, TR42, TR52, TR62, TR63, TR72, TR81, TR83, TRB1, TRC1 ve TRC3 bölgelerinin rekabet gücünün olmadığı görülmektedir. TR61, TR71, TR82, TR90, TRA1, TRA2, TRB2 ve TRC2 bölgelerine ait veri elde edilemediğinden RCA analizi yapılamamıştır.

Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler sektöründe ön plana çıkan bölge ise TR51 bölgesidir. Bu bölgenin orta düzeyde rekabet gücüne sahip olduğu görülmektedir. TR10, TR61 ve TR72 bölgeleri zayıf rekabet gücüne sahipken, TR21, TR22, TR31, TR32, TR33, TR41, TR42, TR52, TR62, TR63, TR71, TR81, TR82, TR83, TR90, TRA2, TRB1, TRB2, TRC1, TRC2 ve TRC3 bölgelerinin rekabet gücünün olmadığı görülmektedir. TRA1 bölgesine ait veri elde edilemediğinden AKÜ analizi yapılamamıştır.

5. SONUÇ

Rekabet kavramı, küreselleşme olgusuyla birlikte önem kazanmıştır. Bu noktada ülkeler, rekabet güçlerini artırmaya yönelik adımlar atmaktadırlar. Bir ülkenin rekabet gücünün artırılması, bölge kalkınmasıyla mümkün olmaktadır. Dolayısıyla, bölgelerde hangi sektörün veya sektörlerin teşvik edileceği önemli bir husus olarak ön plana çıkmaktadır. Konunun öneminden hareketle, TR81 bölgesinde rekabetçi sektörlerin belirlenmesine yönelik yapılan bu çalışma, ele alınan dönem ve sektörler itibariyle öncü çalışma niteliğindedir.

Çalışma da TR81 bölgesinin, ISIC Rev3-Düzye 1(1digit) yer alan sektörlerle ilişkin 2002-2022 yılları verilerinden yararlanılarak rekabet gücü analizi yapılmıştır. Rekabet gücünün belirlenmesinde, Balassa'nın AKÜ endeksinden yararlanılmıştır.

Balassa endeksi ile yapılan hesaplamalar ışığında, tarım ve ormancılık sektöründe 2005-2006 yılları arasında rekabet gücünün orta düzeyde olduğu ve diğer yıllarda rekabet gücünün zayıf veya rekabet gücünün olmadığı tespit edilmiştir.

Balıkçılık sektörü analiz sonuçlarına göre, 2002 yılında güçlü rekabet gücünün olduğu tespit edilmiştir. 2010 ve 2012 yılında orta düzeyde rekabet gücünün olduğu tespit edilmiştir. 2011 ve 2013 yıllarında zayıf rekabet gücü olduğu tespit edilirken, 2008,2009 ve 2014-2022 yılları arasında rekabet gücünün olmadığı sonucuna varılmıştır.

Madencilik ve taşocakçılığı sektörü analiz sonuçlarına göre, 2002 ve 2008 yıllarında orta düzeyde rekabet gücü olduğu hesaplanmıştır. Bununla birlikte, 2003 ve 2004 yıllarında rekabet gücünün zayıf olduğu tespit edilmiştir. 2005-2007 ve 2009-2022 yılları arasında, ise rekabet gücünün olmadığı analiz edilmiştir.

İmalat sanayi sektöründe, 2005,2006,2007 ve 2008 yıllarında rekabet gücünün olmadığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte, 2002-2004 ve 2009-2022 yılları arasında ise zayıf rekabet gücü olduğu hesaplanmıştır.

Toptan ve perakende ticaret sektöründe, 2003-2006 ve 2010-2021 yılları arasında rekabet gücünün olmadığı analiz edilmiştir. Bununla birlikte 2004, 2005 ve 2022 yıllarında ise, zayıf rekabet avantajının olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca 2002, 2008 ve 2009 yıllarında veri elde edilemediğinden, AKÜ endeksi hesaplanamamıştır.

Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler sektöründe, 2015,2021 ve 2022 yıllarında rekabet avantajının olmadığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte 2002-2014 ve 2016-2020 yılları arasında veri elde edilemediğinden, AKÜ endeks analizi yapılamamıştır.

TR81 bölgesi için, elektrik, gaz ve su sektörü ve gayrimenkul, kiralama ve iş faaliyetleri sektöründe veri elde edilemediğinden, AKÜ endeks analizi yapılamamıştır.

Ele alınan sektörler incelendiğinde, TR81 bölgesinin, özellikle imalat sanayi sektöründe gerekli yatırımların yapılması ve ihracat değerlerinin artırılması ile rekabet gücünün giderek artacağı öngörülmektedir.

Buna karşın, tarım ve ormancılık sektörü, balıkçılık sektörü, madencilik ve taşocakçılığı sektörü, toptan ve perakende ticaret sektörü, diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler sektörü, elektrik, gaz ve su sektörü ve gayrimenkul, kiralama ve iş faaliyetleri sektörlerinin rekabet avantajının bulunmadığı tespit edilmiştir.

2022 yılı verileri kullanılarak İBBS Düzey 2 (26 alt bölge) bölgeleri için yapılan analiz sonuçlarına bakıldığında ise, tarım ve ormancılık sektöründe TR61, TR62, TR90 TRB2, TRC2 ve TRC3 bölgelerinin rekabet gücü güçlü olduğu tespit edilmiştir. TR31 ve TR63 bölgelerinin orta düzeyde rekabet gücüne sahip olduğu, TRA1 ve TRB1 bölgelerinde zayıf rekabet gücünün olduğu görülmektedir.

Balıkçılık sektöründe, TR31, TR32 ve TR90 bölgelerinin güçlü rekabet gücüne sahip olduğu tespit edilmiştir. TR83 bölgesi orta düzeyde rekabet gücüne sahipken, TR22 bölgesin de zayıf rekabet gücü söz konusudur.

Madencilik ve taşocakçılığı sektöründe, TR51, TR61, TR82, TR90, TRB1, TRB2 ve TRC2 bölgelerinin güçlü rekabet avantajının olduğu görülmektedir. TR32 bölgesinin orta düzeyde

rekabet gücünün olduğu, TR22, TR63, TR72 ve TRA2 bölgelerinin zayıf rekabet gücü olduğu tespit edilmiştir.

İmalat sanayi sektöründe, TR10, TR21, TR33, TR41, TR42, TR52, TR71, TR72, TR81, TR83, TRA1, TRA2 ve TRC1 bölgelerinin rekabet gücünün zayıf olduğu, TR22, TR31, TR32, TR51, TR61, TR62, TR63, TR82, TR90, TRB1, TRB2, TRC2 ve TRC3 bölgelerinin ise rekabet gücü olmadığı görülmektedir.

Elektrik, gaz ve su sektöründe, TRC1 bölgesinin orta düzeyde rekabet gücünün olduğu görülmektedir. TR10 bölgesinin zayıf rekabet gücünün olduğu, TR22, TR51 ve TR90 bölgelerinin rekabet gücünün olmadığı görülmektedir.

Toptan ve perakende ticaret sektöründe, TR82, TRB2 ve TRC3 bölgelerinin güçlü rekabet avantajına sahip olduğu tespit edilmiştir. TR22 ve TR52 bölgeleri orta düzeyde rekabet gücüne sahipken, TR33, TR42, TR51, TR62, TR63 ve TR81 bölgelerinin zayıf rekabet gücüne sahip olduğu görülmüştür.

Gayrimenkul, kiralama ve iş faaliyetleri sektöründe, TR51 bölgesinin güçlü rekabet gücüne sahip olduğu tespit edilmiştir. TR41 bölgesi zayıf rekabet gücüne sahip olduğu görülmektedir.

Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler sektöründe ise, TR51 bölgesinin orta düzeyde rekabet gücüne sahip olduğu görülmektedir. TR10, TR61 ve TR72 bölgeleri zayıf rekabet gücüne sahip olduğu tespit edilmiştir.

2022 yılı verileri dikkate alınarak hesaplanan, İBBS Düzey 2 (26 alt bölge) bölgeleri için yapılan analiz sonuçlarına göre, TR81 bölgesi imalat sanayi sektörü rekabet gücünün geliştirilebilir olduğu tespit edilmiştir. TR81 bölgesinde, imalat sanayi sektörüne yönelik teşvik ve uygulamaların bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkileyeceği düşünülmektedir.

Filyos Liman Projesiyle ülke de aktif olan limanlardaki iş yükünün hafiflemesi ve bölgedeki ekonomik faaliyetlerin gelişmesi beklenmektedir. Ayrıca kurulacak olan endüstri bölgeleri istihdam artışlarını teşvik ederken, bölge göç eden konumdan göç alan konuma erişecektir.

Filyos Liman Projesiyle kurulacak olan endüstri bölgeleri sayesinde, ham maddelerin işlenerek katma değeri yüksek mallara dönüştürülmesi mümkün olacaktır. Bu durumun ise bölge ihracatını olumlu yönde etkilemesi beklenmektedir.

Bölgesel kalkınmanın sağlanabilmesi adına, bölgelerde yer alan kalkınma ajanslarının etkisi çok büyüktür. Kalkınma ajanslarının yerel yönetimler ile iş birliği halinde olmasıyla bölgesel kalkınma sürecinin daha kolay yürütülebileceği öngörülmektedir. Türkiye'nin bölgelerarası gelişmişlik düzeyleri arasında büyük oranda eşitsizlikler görülmektedir. Bu bağlamda, merkezi karar alma birimleri haricinde yerel yönetim ve kırsal kesimlerde yer alan kitlelerin isteklerinin dikkate alınması önem teşkil etmektedir. Kırsal bölgelerde bulunan küçük ölçekli işletmelerin veya tarım gibi sektörlerin desteklenmesi ve finansman desteğinin sağlanması bölge kalkınmasına etki edecektir. Ayrıca yatırım teşvikleri ile yatırımcıların ve yerel işletmelerin bölgeye yatırım yapmasının desteklenmesi gerekmektedir. TR81 bölgesinde önemli bir paya sahip olan madencilik sektörüne de yapılacak olan yatırımlar bölge ekonomisine katkı sağlayacaktır. Bununla birlikte ihracat teşvikleriyle bölgenin rekabet gücü artıracaktır.

Yapılan çalışma, bölge bazında en kapsamlı çalışma olarak literatüre katkı sağlayacaktır. Ayrıca çalışma, farklı bölgeler ve farklı endeksler kullanılarak genişletilebilir. Böylece Türkiye'nin rekabet gücünü arttırmaya yönelik yapılacak olan yatırım ve teşvikler, ilgili sektör veya ürünlere kolayca yapılacaktır. Öte yandan sektör bazlı incelenen bu çalışma, ürün bazlı yapılarak etki alanı genişletilebilir.

KAYNAKLAR

- Ahrend, R. (2023). Russian Industrial Restructuring: Trends in Productivity, Competitiveness and Comparative Advantage (October 22, 2004). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=619183> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.619183>
- Akkoyunlu, A.S. (1996). Yeni Dış Ticaret Teorileri. *Ekonomik Yaklaşım*, 7 (21): 71-99.
- Aktan, C. C. (2010). Türkiye’de Üretim ve İstihdama Yönelik Ulusal Rekabet Gücü Politikası. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(2):166-181.
- Alakbarov, N. ve Erkan, B. (2017). Türkiye ve Azerbaycan’ın İhracatındaki Karşılaştırmalı Üstünlüklerin Teknoloji Yoğunluğu Bazında Analizi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, 6 (6): 28-47.
- Altay, B. ve Gürpınar, K. (2008). Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler ve Bazı Rekabet Gücü Endeksleri: Türk Mobilya Sektörü Üzerine Bir Uygulama. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10 (1): 257-274.
- Altay, H. (2008). Karşılaştırmalı Üstünlük Teorileri Kapsamında Türk Endüstrilerinin Avrupa Birliği (15) Pazarındaki Rekabet Gücü Düzeylerinin İncelenmesi: 1995-2007. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (21): 215-239.
- Altıntaş, N. ve Akpolat, A. G. (2013). Tekstil Sektöründe Avrupa Birliği ile Türkiye Arasındaki Rekabet Analizi. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4 (6): 33-42.
- Arslan, R., ve Yılmaz, M. (2023). Filyos Vadisi Projesi’nin Serbest Bölgeler Bağlamında Bölge ve Ülke Ekonomisine Olası Katkıları. *Yönetim Ekonomi Edebiyat İslami ve Politik Bilimler Dergisi*, 8 (1): 74-97.
- Aslan, F., ve Armağan, G. (2020). Kırsal Alanlarda Sosyo Ekonomik Yapı ve Yaşam Memnuniyeti: Aydın İli Örneği. *Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 17 (1): 71-80.
- Atış, E. ve Çelikoğlu, Ş. (2019). Sosyo-Ekonomik ve Çevresel Yönleriyle Filyos Vadi Projesi. *International Social Sciences Studies Journal*, 5 (29): 49-6.
- Atik, H. (2005). *Yenilik ve Ulusal Rekabet Gücü*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Atik, H. ve Türker, O. (2011). *Modern Dış Ticaret Kuramları*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Badur, E. (2001). *Türk Rekabet Hukukunda Rekabeti Sınırlayıcı Anlaşmalar*. Yüksek Lisans Tezi. Rekabet Kurumu.
- Bağcı, E. (2016). Türkiye’nin İmalat Sanayi Sektörünün Uluslararası Rekabet Gücü Analizi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 38 (1): 73-92.

- BAKKA (2013). TR81 Düzey 2 Bölgesi Ulaşım ve Lojistik Master Planı, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, <https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/dokumanflipbook/ulasim-ve-lojistik-master-plan/1062> (09.11.2023).
- BAKKA (2013). 2014-2023 Batı Karadeniz Bölge Planı, Zonguldak. <https://bakkakutuphane.org/upload/flip-page/2014-2023-bati-karadeniz-bolge-plan/1-cilt1-mevcut-durum-analizi/HTML/index.html#1> (09.11.2023).
- Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı (2018). Filyos Vadisi Projesi Tanıtım Kitapçığı, <https://bakkakutuphane.org/dokumanflipbook/filyos-kitapcik-haritali-pdf/390> (15.11.2023).
- Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı (2020). Filyos Lojistik Merkezi Araştırma ve Ön Fizibilite Raporu, <https://bakkakutuphane.org/dokumanflipbook/filyos-lojistik-merkezi-arastirma-ve-on-fizibilite-raporu-pdf/489> (15.11.2023).
- Bashimov, G. (2017). Buğday İhracatında Kazakistan'ın Rekabet Gücü. *Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 31 (2): 11-21.
- Bayraktutan, Y. (2003). Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4 (2): 175-186.
- Bedir, A. (2009). *Uluslararası Ticarete Fiyata Dayalı Rekabet Gücü ile Endüstri-İç Ticaret Arasındaki İlişki: Türk İmalat Sanayi Örneği*. Ankara: İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü.
- Bekmez, S. ve Terzioğlu M. (2008). Rekabet, Rekabet Gücü ve Rekabet Gücünü Ölçme Yöntemleri. S. Bekmez (Ed.). *Türkiye Avrupa Birliği Sektörel Rekabet Analizleri* (3-21). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Bostan, A., Ateş, İ., ve Ürüt, S. (2010). Türkiye Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün Rekabet Gücü: Avrupa Birliği Ülkeleri ile Bir Karşılaştırma. *Journal of Management and Economics Research*, 8 (13): 43-58.
- Can, M., ve Doğan, B. (2016). İthalat ve İhracat Ürün Çeşitlendirme İlişkisi: Türkiye Örneğinde Nedensellik Analizi. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 7 (3): 159-167.
- Chandran, S. ve Sudarsan, P.K., Revealed Comparative Advantage (RCA) and Trade Complementarity between India-ASEAN Trade: A Study with Reference to Fisheries Sector, May 7, 2012, s.1-28. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2054132 (16.06.2023).
- Chen, I. (2022). Wholesaling. <https://www.investopedia.com/terms/w/wholesaling.asp> (11.01.2024).
- Çakırkaya, M. (2016). *İtibar Yönetimi: Perakende Sektöründe*. Konya: Eğitim Yayınevi.

- Çakmak, Ö.A. (2005). Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler ve Rekabet Gücü: Türkiye Tekstil ve Hazır Giyim Endüstrisi Üzerine Bir Uygulama. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 5 (1): 65-76.
- Çayır, B., ve Köse, Z. (2019). Türkiye- Almanya Arasındaki Endüstri İçi Dış Ticaret Yapısının Sektörlere Göre Değerlendirilmesi. *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, 6 (17): 63-84.
- Çetinkaya, M. (2012). *Filyos Vadi Projesi*. Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı. Zonguldak.
- Çeştepe, H., Başhan, A. ve Gür, F. (Ed.) (2021). *Filyos Çalıştayı Bildiri Kitabı: Yatırım, Üretim, İstihdam*. Zonguldak: Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları.
- Çitil, M. (2020). Uluslararası İktisat. M. R. Görgün ve S. Adıgüzel (Ed.). *Uluslararası Ticaret Teorileri* (73-88). Ankara. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Çivi, E. (2001). Rekabet Gücü: Literatür Araştırması. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 8 (2): 21-38.
- Çivi, E., Erol, İ., İnanlı T. ve D. Erol E. (2008). Uluslararası Rekabet Gücüne Farklı Bakışlar. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (1): 1-22.
- Demir İ. (2001), Türkiye Beyaz Eşya Sanayinin Rekabet Gücü ve Geleceği (Yayın No:2571). *Devlet Planlama Teşkilatı*.
- Deniz Ekmekçi R. (2019). *Kalemde Eğlence Sepetine Rekabet*. Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.
- Doğan, A. (2009). Ekonomik Gelişme Sürecine Tarımın Katkısı: Türkiye Örneği. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. 9(17), 365-392.
- Deviren, N.V. (2004). Yeni Dış Ticaret Teorileri. https://www.mevzuatdergisi.com/2004/09a/05.htm#_ftn15 (23.06.2024).
- Erkan, B. (2012). Türkiye'nin Geleneksel İhraç Tarım Ürünlerinde Uzmanlaşma Düzeyi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4 (1) :75-83.
- Erkan, B. (2013). Türkiye'nin Tekstil Ve Hazır Giyim Sektörü İhracatında Uluslararası Rekabet Gücünün Belirlenmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1): 93-108.
- Erkan, B., Arpacı, B., Yaralı, F. ve Güvenç, İ. (2016). Türkiye'nin Sebze İhracatında Karşılaştırmalı Üstünlükleri. *KSÜ Doğa Bilimleri Dergisi*, 18 (4): 70-76.
- Erkan, B. ve Bozduman T. (2019). Türkiye'nin Emek Yoğun İmalat Mallarının Rekabet Analizi. *1 Mayıs Sosyal Politikalar ve Bilimsel Araştırmalar Kongresi*, Ankara, s.19-26.

- Erkekoğlu, H., Kılıçarslan, Z., ve Gökner, H. (2015). Kayseri İlinin Mobilya Sektörü Rekabet Gücü: Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük Endeksi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (44): 1-22.
- Eroğlu, D., ve Özdamar, A. (2005). Türk İmalat Sanayiinin Rekabet Gücü ve Beyaz Eşya Sektörü Üzerine Bir İnceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10 (2): 1-21.
- Ertürk, E. (1996). *Uluslararası İktisat*. İstanbul: Ekin Yayınları.
- Eşiyok, B. A. ve Sekmen, F., (2012), *Türkiye Ekonomisinde Bölgesel Gelişmişlik Farklılıkları*. Doğu Anadolu'nun Bölgesel Gelişmedeki Yeri ve Çözüm Önerileri Raporu, Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası.
- Fagerberg, J. (1988). International Competitiveness. *The Economic Journal*, 98 (391): 355-374.
- Fidan, H. (2020). Demir veya Çelikten Eşya Ticaretinde Türkiye'nin Karşılaştırmalı Üstünlüğü ve Rekabet Gücü. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi*, 4 (1): 1-21.
- Finger, J.M. ve Kreinin, M.E. (1979). A Measure Of 'Export Similarity' And Its Possible Uses. *The Economic Journal*, 89 (356): 905-912.
- Genç, Y., Mutlu, C., Zengin, M., Aydın, İ., Zengin, B. ve Tabak, İ. (2002). Doğu Karadeniz'deki Av Gücünün Demersal Balık Stokları Üzerine Etkisinin Tespiti. (Proje No: TAGEM/IY/97/17/03/006). *Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü*.
- Gerni, C., Sarı, S., Gencer, E. A., ve Yurttañıkamaz, Z. Ç. (2012). Rekabet Gücü ve Ekonomik Büyüme İlişkileri: Orta Asya ve Kafkasya Geçiş Ekonomileri Üzerine Bir İnceleme. *International Conference On Eurasian Economies*. 2012:140-151.
- Güleş, H. K. ve Bülbül, H. (2004). *Yenilikçilik: İşletmeler İçin Stratejik Rekabet Aracı*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Gültekin, S. (2022). Türkiye'nin Uluslararası Ticarete Rekabet Gücü ve Rekabetçi Devalüasyonlar. *International Social Sciences Studies Journal*, 8 (104): 3677-3685.
- Gürpınar, K. ve Barca, M. (2007). Türk Mobilya Sektörünün Uluslararası Rekabet Gücü Düzeyi ve Nedenleri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2 (2): 41-61.
- Gökgöz, A. (2019). TFRS 16 Kiralamalar Standardı Çerçevesinde Kiralama İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi. *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*, 5 (1): 318-332.
- Hatsopoulos, G., Krugman, P. ve Summers, L. (1988). U. S. Competitiveness: Beyond the Trade Deficit Science, *Science*, 241 (4863): 299-307.

- Hepaktan, E., ve Çılbant, C. (2016). Geçmişten Günümüze Türkiye ile Özbekistan'ın Dış Ticaret İlişkileri. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (2): 97-110.
- Hinloopen, J. ve Marrewijk C.V. (2001). On the Empirical Distribution of the Balassa Index, *Review of World Economics*, 137 (1): 1-35.
- IFSW. (2014). Global Definition Of Social Work. <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/> (30.04.2024).
- IMD. (2005). World Compatitiveness Yearbook 2005, s.609-610
- IMD. (2024), Dünya Rekabet Gücü Sıralaması, Dünya Rekabetçilik Merkezi, www.imd.org. (28.04.2024).
- Kara, O. ve Erkan, B. (2011). Türkiye'nin Emek Yoğun Mal İhracatındaki Karşılaştırmalı Üstünlüklerin Makro Ekonomik Büyüklüklerle İlişkisi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırma Dergisi*. 67-93.
- Karabıyık, İ. (2012). İşgücü Piyasasının Yapısal Özellikleri ve Türkiye'de Kadınların İşgücüne Katılma Sorunu. *International Journal of Human Sciences*, 9 (2): 1284-1310.
- Karagül, M. ve İlter, B. (2016). *Dış Ticaretin İşlemleri ve Muhasebesi: Teori ve Uygulama*. (4. Baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Karakaş, A. (2020). Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi Kapsamında Tarım ve Ormancılık Sektöründe Bölgelerarası Rekabetin Ölçümü: İBBS Düzey-2 İçin Bir Analiz. *ECONDER 2020 II. Uluslararası İktisat, İşletme ve Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metin Bildiri E-Kitabı*. Kastamonu Üniversitesi, s. 25-31.
- Karataş, M. (2005). Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Türkiye'de Su Ürünlerinin Durumu. *Ziraat Mühendisliği Dergisi*, (345): 50-54.
- Karluk, R. (2009). *Uluslararası Ekonomi: Teori ve Politika*. (9. Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.
- Karluk, R. (2012). Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinin Gelişmekte Olan Ülkeler Yönünden Geçerliliği Üzerine Düşünceler. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*. 33: 1-4.
- Kaya, A.A. (2006). İmalat Sanayi İhracatında Uzmanlaşma: Türkiye-Avrupa Birliği Analizi (1991–2003). *Ege Akademik İnceleme*, 6 (2): 73-82.
- Keesing, D.B. (1965). Labour Skills and International Trade: Evaluating Many Trade: Evaluating Many Trade Flows with A Single Measuring Device. *The Review of Economics and Statistics*, 47 (3): 287-295.

- Keskingöz, H. (2018). Türkiye'nin Tarım Sektörünün Karşılaştırmalı Üstünlükler Yöntemiyle Analizi. *Business and Management Studies: An International Journal*, 6 (2): 508- 523.
- Kılıçaslan, Y., Aytun, U., ve Meçik, O. (2020). *Türkiye Ekonomisinin Rekabetçiliği*. Ankara: Efil Yayınevi.
- Koç, E., Şenel, M. C., ve Kaya, K. (2017). Türkiye'de Ekonomik Göstergeler- İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranı. *Mühendis ve Makine*, 58 (689): 1-22.
- Kösekahyaoğlu, L. ve Özdamar, G. (2011). Türkiye, Çin ve Hindistan'ın Sektörel Rekabet Gücü Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30 (2): 29-49.
- Kuşat, N. (2018). TR61 Bölgesi İl Bazlı Rekabet Gücü Analizi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5 (5): 158-175.
- Laursen, K. (1998). Revealed Comparative Advantage and the Alternatives as Measures of International Specialization. *Danish Research Unit for Industrial Dynamics, DRUID Working Paper No. 98-30*.
- Linder, S. B. (1961). An Essay on Trade and Transformation. *Recherches Économiques de Louvain*, 28 (6): 669–670.
- Mohsen, H., ve Mostafa, E. M. (2020). The Relationship Between The Applicability of Neuromarketing and Competitiveness: An Applied Study on Real-Estate Marketing Companies in Egypt. *Open Journal of Business and Management*, 8: 2006-2028.
- MTA. (2024). İl Maden Potansiyelleri. Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğü, <https://www.mta.gov.tr/v3.0/bilgi-merkezi/il-maden-potansiyelleri> (12.01.2024).
- On Birinci Kalkınma Planı. (2019-2023). Ormancılık ve Orman Ürünleri. (Yayın No: KB: 2988- ÖİK: 770). *Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı*.
- Özdemir, S. (2015). *Gayrimenkul Yatırım Ortaklarında Tms/Tfrs Uyumlu Muhasebe Uygulamaları*. Ankara: Gazi Kitapevi.
- Prokopenko, J. (1992). Verimlilik Yönetimi. O. Baykal, N. Atalay, E. Fidan (Çev). Ankara: MPV Yayınları.
- Porter, M. E. (2015). Rekabet Stratejisi. G. Ulubilgen (Çev). İstanbul: Aura Yayıncılık.
- Posner, M. V. (1961). International Trade and Technical Change. *Oxford Economics Papers*, 13 (3): 323-341
- Ricardo, D. (1997). *Ekonomi Politikası ve Vergilendirme*. T. Ertan (Çev). İstanbul: Belge Yayınları.
- Rybczynski, T. (1955). Factor Endowments and Relative Commodity Prices. *Economica*, 22 (88): 336- 341.

- Sağı, M. (2022). Sektörel Ayrıma Göre Sosyal Hizmetlerin Konumlandırılması. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 6 (1): 1-28.
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2019). İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SEGE)-2017, <https://www.sanayi.gov.tr/merkez-birimi/b94224510b7b/sege>
- Sarıözkan S. (2016). Türkiye’de Balıkçılık Sektörü ve Ekonomisi. *Aquatic Sciences and Engineering*, 31 (1): 15-22.
- Seyidoğlu, H. (1999). *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama*. (13. Baskı). İstanbul: Güzem Yayınları.
- Seyidoğlu, H. (2015). *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama*. (20. Baskı). İstanbul: Güzem Yayınları.
- Smith A. (1776-1937), *The Wealth of Nations*. New York: The Modern Library.
- Smith, A. (1991). *The Wealth Of Nations*. Prometheus Books. (Orjinal Work Ppublished 1776).
- Stolper, W. ve Samuelson, P. A. (1941). Protection and Real Wage. *Review of Economic Studies*, 9 (1): 58-73.
- Şahin, D. (2015). Türkiye’nin Emek Yoğun Mallarda Rekabet Gücünün Ölçümü: BRIC Ülkeleri ile Karşılaştırmalı Analiz. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (2): 241-262.
- Şahinli, M.A. (2011). Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi: Türkiye Pamuk Endüstrisi Üzerine Bir Uygulama. *Sosyal Ekonomik Araştırma Dergisi*, 11 (21): 227-240.
- Şaşmaz, M.Ü., ve Özel. Ö. (2019). Tarım Sektörüne Sağlanan Mali Teşviklerin Tarım Sektörü Gelişimi Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (61): 50-65.
- Şeker, A. (2020). *Uluslararası Ticaret*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Seyhan Akyol, E., ve Ulu Metin, G. (2021). Türkiye’de İmalat Sanayinde İşgücü Verimliliği ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Verimlilik Dergisi*, (1): 35-47.
- Tekin, E ve Dilek, S. (2020). Dış ticaret Teorileri. S. Dilek (Ed.). *Uluslararası İktisat Hakkında Araştırmalar* (25-45). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- TOBB. (2020). Türkiye Madencilik Sektör Raporu. (ISBN NO :978-605-137-862-6). *Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği*.
- TÜİK. (2023). İşgücü İstatistikleri Mikro Veri Seti 2022. (Rapor No:4692). Türkiye İstatistik Kurumu. Ankara.

- TÜİK (2023). Türkiye İstatistik Kurumu, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>, (25.10.2023).
- TÜİK (2023). Türkiye İstatistik Kurumu, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>, (25.10.2023).
- TÜİK (2023). Türkiye İstatistik Kurumu, biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=9¶m2=0&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5811, (25.10.2023).
- TÜİK (2023). Türkiye İstatistik Kurumu, biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=9¶m2=4&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5811, (25.10.2023).
- TÜİK (2023). Türkiye İstatistik Kurumu, biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=2¶m2=9&sitcrev=0&isicrev=3&sayac=5811, (25.10.2023).
- TÜİK (2024). Türkiye İstatistik Kurumu, biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=9¶m2=21&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5811, (20.06.2024).
- Türkkan E. (2023). Rekabet Derneği, <https://www.rekabetderneği.org/> (10.01.2024).
- Türker, O. (2015). Gümrük Birliği Sonrası Türkiye'nin Dış Ticaretinin Rekabet Gücü. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (32): 281-302.
- TÜSİAD, (2008). Türkiye Sanayiine Genel Bir Bakış (Yayın No. TÜSİAD-T/2008- 05/466). Türk Sanayicileri ve İş adamları Derneği.
- URL-1 (2024). <https://sozluk.gov.tr/>, Türk Dil Kurumu Sözlükleri, (02.01.2024).
- URL-2 (2024). <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji> T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, (25.04.2024).
- URL-3 (2024). <https://www.dsi.gov.tr/Haber/Detay/11883> Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, (12.04.2024).
- URL-4 (2023). <https://filyosvadisi.com/bati-karadeniz> Filyos Vadi Projesi, (15.12.2023).
- URL-5 (2023). <https://ka.gov.tr/sayfalar/kalkinma-planlamasinda-istatistiki-bolge-birimleri-siniflandirmasi--24>, Kalkınma Ajansları, Kalkınma Planlamasında İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması, (24.10.2023).
- Yalçınkaya, vd. (2014). Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Ekseninde Rekabet Gücünün Analizi: Türk-Çin Dış Ticareti Üzerine Bir Uygulama. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 12 (24): 41-57.
- Yamak, R., Abdioğlu, Z., ve Mert, N. (2012). Türkiye'de İşgücüne Katılımı Belirleyen Faktörler: Mikro Ekonomik Analiz. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (2): 41-58.

- Yeats, A. (1985). On The Propriate Of The Revealed Comparative Advantage Index: Implications Of A Methodology Based On Industry Sector Analysis. *Weltwirtschaftliches Archiw.* 121 (1): 61-73
- Yenisu, E. (2017). Türk Fındık Sektörünün Rekabet Gücü: Balassa Endeksi Yaklaşımı. *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3 (5): 22-37.
- Yılmaz, B. (2003), Turkey's Competitiveness in The European Union: A Comparison with Five Candidate Countries – Bulgaria, The Czech Republic, Hungary, Poland, Romania – and The EU15”, *The East Enlargement of the Eurozone, Ezonplus, Working Paper No:12.*
- Yılmaz, M. (2018). *Dış Ticarete Giriş.* (4.Baskı) Ankara: Gazi Kitabevi.
- Yılmaz, Ş. E. (2016). *Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi.* (4. Baskı). Ankara: Efil Yayınevi.
- Yu, M. (2011). Patterns of Trade, Comparative Advantage and Productivity in the ASEAN-China-India Region. *China Center for Economic Research (CCER) Peking University*, 28: 1-35.